

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ●●
● ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ...

ՎԻՊԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵՑ՝

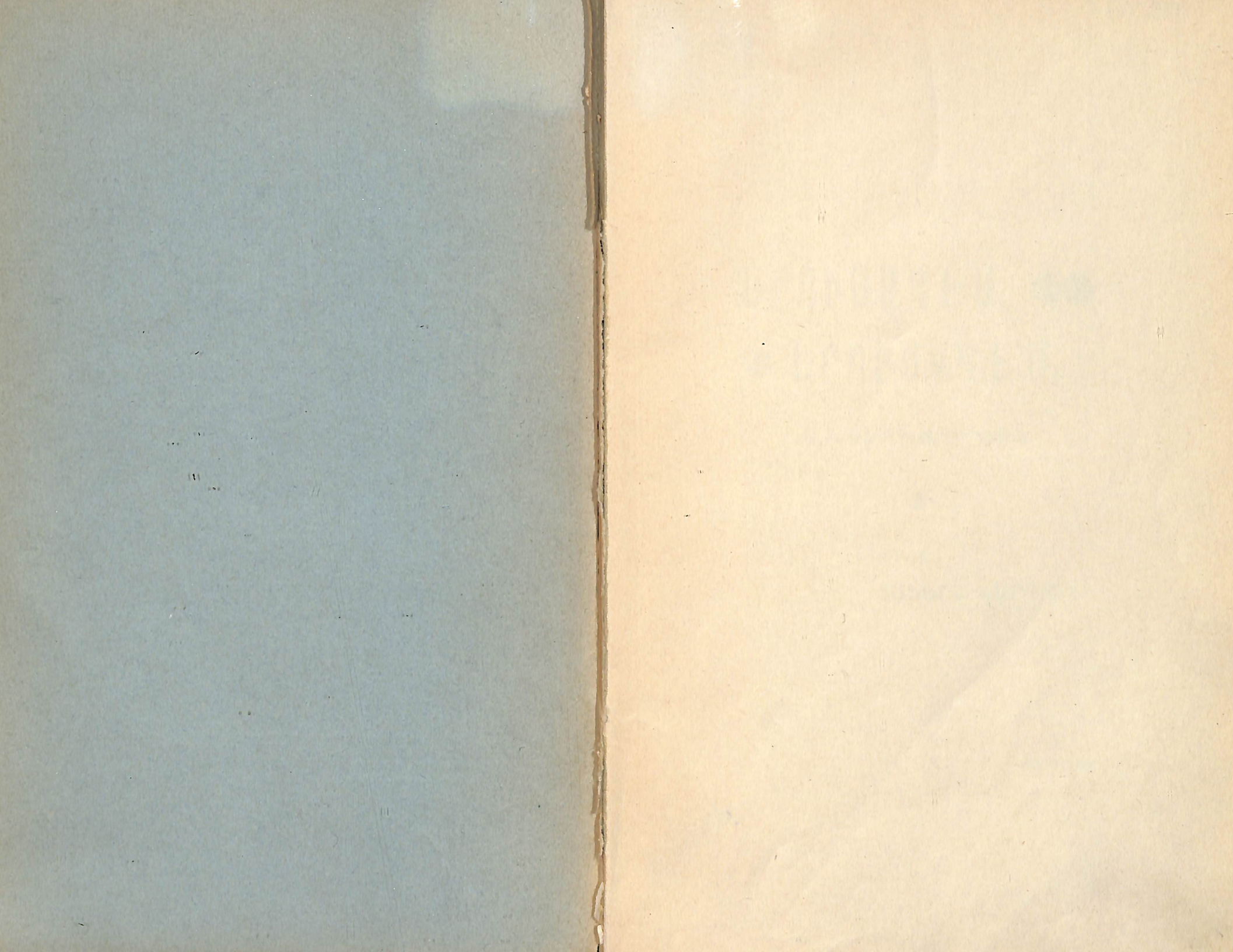
ՇԱԽԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՓԱՐԻՋ 1938

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesme - Paris

891.99

G-40

- 6 NOV 2011

891.99
Q-40

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ●●
● ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ...

ՎԻՊԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵՑ՝

ՇԱԽԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՓԱՐԻՋ 1938

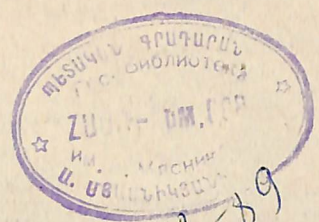
(Handwritten scribble)

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Շարժանկարի համար գրած եմ այս զրջոյկը, — նախ գծագրութիւն մը, որու միւս տըր- ուեցաւ քիչ մը գրականութիւն, եւ վիպերգու- թեան ձեւ առաւ ի վերջոյ:

Բայց նիհար այս գործը ոտքի կեցնելու համար՝ հարկ եղաւ որ երկար պրպտումներ կատարեմ. — Օրինակ, չեմ տեսած Երուսա- ղէմը, ուստի ուսումնասիրեցի քաղաքին պատ- մական աշխարհագրութիւնը՝ ճշգրտու համար դիրքը զոր ունէր Քրիստոսէ ետքը 70-80 ահան թուականներուն: Յատկապէս քարտէս մը պատ- րաստեցի, արձանագրելու համար քաղաքներուն

2118-89

տեղագրութիւնը, ճամբաները, հեռաւորութիւններ, ուղեւորի մը պէս երեւակայելով անցնիլ այդ վայրերէն: Կը կարծեմ թէ բան չէ մոռցուած: Մէկ սխալ միայն նշմարեցի վերջէն — մարզարէներու գիւղը, Թեկուա, որ կը գըտնուի հարաւ, դրած եմ հիւսիս:

Ուսումնասիրեցի նաեւ ժողովուրդին պատմութիւնը, զգեստաւորումը, սովորութիւնները (*) եւ ուղեցի հաւատարիմ մնալ Աստուածաշնչական լեզուին: Խորագիրը, որ կրկնութիւնն է քաղաքին անուան, յատկապէս ընտրուած է՝ յիշեցնելու նպատակով երբայական ոճը, որ երաժշտական գոյն ունի եւ տարբեր է հայկական ոճէն — նոյնպէս ընդունակ, այս ձեւով, բառերը կրկնելու, բայց բարձր մտահոգութեամբ:

1.— Այսպէս, ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ, ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ (*) կը մատնէ հեզանք՝ սկեպտիկ հոգիի մը խորէն բխած, — հեղինակը ըսել կ'ուզէ թէ երաժշտական մթնոլորտը թերեւս գինովցնէ ձեզ, բայց այդ գինովութիւնը տալու համար

(*) Մեղադրանք մը գոր պիտի ընեն շատեր, — ինչո՞ւ այդ ուսումնասիրութիւնը չիորոշեցիր մեր ժողովուրդին պատմութեան վրայ, նիւթը առնելու համար Հայոց հին կեանքէն:

գրուած չե՞ն այդ « մեղեդիները », այլ հետեւելու համար բնութեան — որ մաշկ կը շինէ ու կը դնէ ամէն բանի վրայ. Մեղեդիներուն մէջ երաժշտական մթնոլորտը գրական հնարք մըն է միայն, մաշկ մը, ծածկելու համար մտածումին մերկութիւնը կամ դառնութիւնը: Խորշելի կը գտնեմ մերկ մտածումը — ինչպէս եւ այն գրականութիւնը, զոր ոմանք, մտածողի տիտղոս առնելու համար, կը հիւսեն վարժապետական տրամախոհութեամբ եւ չարչարալից խոկումներով: Մտածումը միշտ պատմուճանն է կը կրէ եւ իր ամէնէն վայելուչ պատմուճանն է զգացումը: Այստեղ արդէն կը խոստովանիմ որ dualiste եմ, սակայն երբ կը մտածեմ թէ Մեղեդիներու իրանիւթը (substance) տառապանքն է, երաժշտական ձայնամշտուով ծածկուած, այն վարդապետութեամբ թէ մեծագոյն իմաստութիւնը կը կայանայ տառապանքին մէջ, այլևս անկարող կը դառնամ լուծելու հարցը որ կը ներկայանայ անմեջապէս. — Տառապան-

(*) ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ, ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ (հէֆեսք եւ բանաստեղծութիւն), գրեց Շ. Նարդունի, հրատարակութիւն « Յառաջ »-ի, տպ. Փարիզ 1934:

քը իմացո՞ւմ է թէ զգացում (*): Ինչ որ գիտեմ, այն է թէ Մեղեդիները հոգեբնախօսական առողջ տառապանք մըն է, իմ երիտասարդութեանս պատմութիւնը: Գերմանական դպրոցը հիւանդութիւն կը համարի երիտասարդութիւնը, — արդարեւ ամէն երիտասարդ ջերմութիւն ունի միշտ, եւ ամէնէն գլխաւոր ախտանշանը՝ անկարելի երազներ, իրականութենէն դուրս ապրելու ցանկութիւն, իր մէջ կը խմորուի ընկերային եւ բարոյական ըմբոստութիւն մը, կը տառապի՝: Մինչեւ որ հանգչի դեղձերու կրակը: Այդ հիւանդին գրականութիւնը ածական կը հագնի, պատկերներու ճոխ մահիճի մէջ կը պառկի, աչքի եւ ականջի պատրանքներու սիրահար՝ գունապար կամ ձայնախաղ կ'որոնէ: Հոգեբնախօսական վերլուծումներու ծանօթ քննադատը — այսինքն բո՛ւն քննադատը — պարտաւոր է մերկացնել ու գտնել իմացական տառապանքը, այլ խօսքով՝ զգայուն մտածու-

(*) Ֆրոյտի երիտասարդ հետեւորդներէն՝ Տոֆթ. Նախք, մագոխիզմը ուսումնասիրած ժամանակ, տառապանքին փանաչումը կը կապէ հոգեախտաբանական այդ ախտերեւոյթին, — սխալ: Որովհետեւ ամէն տառապանք կապուած չէ մագոխիզմին:

մը, որ կ'աշխատի ծածկել իր մերկութիւնը՝ ճիշտ ինչպէս Ադամ եւ Եւա, մեղքին գիտակցութենէն վերջ, ըստ եբրայական աւանդութեան:

Գրական այս դպրոցը, որ կը սիրէ ծածկել բայց եւ շեղ ճամբով մը մատնել, ոմանք կը կոչեն ցոլարան, — արդարեւ Մեղեդիները ուրիշ բան չէ բայց եթէ ցոլարան մը — (*) ուր երաժշտութիւնը կը ծառայէ ցոլացնելու տառապանքին իմացումը՝ սկեպտիկ հոգիի մը մէջ:

2 — Իսկ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ԵՐՈՒՍԱՂԷՄը կը մատնէ երաժշտական պարզուկ սէր մը միայն, որ այնքան մտերիմ է եբրայական գրականութեան, երբեմն ուժգնութիւն տալու հա-

(*) Յոլարձակումի այդ խաղին իբրեւ նըմոյշ՝ Լերան բարկութիւնը հէֆեսքը hystérieին, կամ եթէ կ'ուզէ՛ք՝ narcissismeին դասական մէկ պատկերն է, ինչպէս Սոխակե՛րը՝ արբունքին պատմաւած հոգեկան կերպաբանափոխութեան փառաբանութիւնը, Եւա՛, Լան՛՝ յաւիտեականութեան տենչին ընդդէմ այրկեանի սպրումներուն վկայաբանութիւն, եւ այսպէս ամբողջ հատորը կը վարդապետ տեսակ մը զգայապաշտութիւն, որ համոյֆ կ'համարի տառապանքին իմացումը:

մար խօսքին կամ թերեւս կախարդանք: Ուրեմն, այստեղ կրկնութիւնը դեր չի խաղար գործին ներքին արժէքին տեսակէտով, ու չունի հեղնանքի աղը, զոր հայկական ոճը կը ստեղծէ նրման կրկնութիւններով (*):

Ատիկա չի նշանակեր թէ գրական երաժշտութենէ մը զատ ուրիշ նպատակ չի հետապնդեր հեղինակը: Այս անգամ վիպերգութիւնը փորձ մըն է, նուազն ու դրուագը միացնելով, համադրելու զգացումը մտածման հետ, — ու ահա դէմ յանդիման այն վարդապետութեան, ինծի այնքան սիրելի, թէ պատմութիւնը ընտրապաշտ (éclectique) արարչագործութեան կաթսայ մըն է, որ հակառակ այս վարդապետութեան կարգ մը ախոյեաններուն տեսութեան, հակառակ թէնի թշնամութեան, կը ձուլէ եւ կը համադրէ ոչ միշտ համաձայն բանականութեան, որ գիտէ զատորոշել, այլ եւ յաճախ համաձայն բնագրին, որ չի գիտեր զատորոշել (ասկէ՝ հարկը զոր տուինք, այս վիպեր

(*) ԲԱՆՆԵՐ, ԲԱՆՆԵՐ, ԻՆՁ ԲԱՆՆԵՐ խնարհիրն ունի իմ մէկ ուրիշ հատորս, երատուրակելի, որ ընտրովի կատարուած այդ հայկական կրկնութեան մէջ կը դնէ հասկնալի բովանդակութիւն մը:

գութեան մէջ, հին քաղաքակրթութեան այնքան մտերիմ fatumին): Աւելորդ է դիտել տալ, որ արդէ մշակոյթը կ'աշխատի մեծ չափով օգտագործել ընտրապաշտութեան երկրորդ եղբը, — նոյնիսկ յետպատերազմեան շրջանը, օրինակ՝ իր դերիւրապաշտ շարժումով, հին բառով մը՝ բնագրին, նոր բառով մը՝ ենթադրականականին բերած իր պաշտամունքով, չափազանցութեան մէջ ինկաւ այնքան որ նոր դասականութիւն մը նշմարուեցաւ իբրեւ հակադրեցութիւն:

X

Ամփոփելով՝ այս վարդապետութիւնը կը հովանաւորէ ինչպէս ազդեցութիւններու դերը, գրականութեան մէջ, նոյնպէս բաղակցութեան երեւոյթը ժողովուրդներու մէջ, — այդպէս է որ կը զարգանան մշակոյթները եւ կ'ազնուանան ազգերը:

Ներողութիւնս, ըսէք ինձ թէ ո՞ր ժողովուրդն է որ սնանք եւ ապրեր է մէկ երակի արիւնով:

Ճիշդ է, միւս կողմէ, որ եղբերգութիւն մը ցնցեր է սիրտերը, ամէն անգամ որ պատ-

մութիւնը շարժեր է իր կաթսան խնոցի հարե-
լու պէս (*):

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ, Օսկար Ուայլտ յառա-
ջաբան չգրեց, երբ 1890ին առաջին անգամ կը
հրատարակէր Տորիան կրէյի Դիմանկարը: Յա-
ջորդ տարի՝ միայն, Դիմանկարին յառաջաբա-
նը հրատարակեց պարբերականի մը մէջ, առան-
ձին:

Մենք այս յառաջաբանը կուտանք չորս
տարի վերջ, երբ այլեւս յայտնի են ուրիշներու

(*) Թելադրելու համար այս խորհրդածու-
թիւնները, հռովմէական եւ երբայական բա-
նակներու ընդհարումին ժամանակ՝ անոնց կըռ-
նակը դրի պատկեր մը մանիֆէական վարդապե-
տութենէն, որ ծանօթ էր Արեւելի՝ աւելի ա-
ռաջ քան Մանէսը, թէեւ մանիֆէութիւնը պի-
տի շողար պատմութեան երկնակամարին վրայ
աւելի ուշ, Ե. դարուն, Աշմարելի մինչեւ իսկ
հայկական հորիզոնին վրայ, երբ պայքարի պի-
տի հրաւիրուէին Եգիպտոս, Կորիւնը (որ «սատա-
նայական» կ'անուանէր այդ վարդապետու-
թիւնը) եւ Ղազար Փարպեցիին, — թէեւ կարգ
մը վկայութիւններ մեր պատմութեան՝ մէջ կը
գտնե՞ն անոր անկողինը աւելի կանուխ, «բոր-
բորիտուն» ազանդաւորներու հետփերուն վրայ:

խանդավառ տպաւորութիւնները, արտայայտ-
ուած՝ ընդհանրապէս chromoին մասին, որ պա-
տանեկութեան հոգեբնախօսական տուրքն է, —
կուտանք հիմա, խորհելով որ օգտակար կ'ըլ-
լայ որքան ԵՐՈՒՍԱՂԵՄ ին, նոյնքան ՄԵՂԵ-
ԴԻՆԵՐՈՒՆ համար, վերլուծական տեսակէտով:

Այս վիպերգութիւնը, գրուած 1925ին, առաջին անգամ տպուած է 1928ին, թերթօնի ձեւով, Յառաջի մէջ (Փարիզ), յետոյ Ազդարարի մէջ (Պոլիս), ի վերջոյ Երկունքի մէջ (Փարիզ) :

Այժմ Մարտիլիոյ Հայ Մշակութային Միութիւնն է որ կը հրատարակէ զայն գրքոյկի ձեւով, իր հաշտոյն :

Երկունքի Վարչութիւնը ծրագրած էր հրատարակել առանձին հատորով, ատոր համար տաղանդաւոր արուեստագէտը, նկարիչ Մելքոն Քէպպապճեան, կատարեց սքանչելի անխատանք մը՝ տալով զարդագլուխներ եւ գեղազիծ գլխատառեր, ամէն գլուխէ վերջ ինք նատիպ զարդախաղեր, ինչպէս նաեւ թափանցիկ տեսարաններ՝ տպուելու համար, տարբեր գոյնով, այն էջին վերայ, ուր տիպուտառը կուտայ վիպերգութեան նոյն այդ տեսարաններուն նրկարագրութիւնը : Բայց մեծածախս ըլլալով հրատարակութիւնը, յետաձգուեցաւ :

Կը ներկայացնէ 60-70 թուականները
Քրիստոսէ ետք

Ա.

68-8117

— Կարմիր ամպերը, խաղողի խոշոր
ողկոյգներու նման, կը կախուին Սիոնի
լեռան վրայ: Ռամելա՛, առաւօտեան եր-
րորդ ժամն է դեռ, ու տե՛ս ո՛րքան հե-
ռու մնաց Անաթովթ գիւղը: Անոր ճեր-
մակ տուները կը նմանին ոչխարի հօտի
մը, որ կը կորսուի, հետզհետէ, Սեմի-
րոնի լեռան ետին: Նայէ՛ դաւազանիս
ուղղութեամբ՝ Եբաղի եւ Գարիզիմի
լեռներուն արանքէն, — հովիտին մեծ
կաթսային մէջ, կրակէ ժայռերու նման,
կը ճարճատի Սիւքէմ քաղաքը: Առաջ-
ւան արե՛ւն է զարկեր վրան: Եբաղի
լեռը կը դողդղայ վուչէ շինուած վրանի
մը պէս, առտուան ցօղերով բեռնաւոր:

— Հունա՛, Թաբոր լեռը, որ կը ծը-
փայ: Տե՛ս, ինչպէ՛ս ճանչցայ, Եօնա-
թա՛ն:

— Կը հասկնա՛մ, կը հասկնա՛մ:
Գուն ճանչցար անոր այն ձեւէն, որ նկա-
րագրուած է երբայական հին աւանդու-
թիւններու գիրքին մէջ: Գրուած է թէ
Յեզրայելոնի դաշտին մէջ, ուր եղեամբ
կը նստի ծեփի պէս, ստինքի մը նման
կորնթարդ է սն եւ կաթնածիր: Կը ծի-
ծաղի՛ս...:

— Եօնաթա՛ն, կը մսիմ...:

— Ինչու որ անօթի ես: Պահ մըն ալ
համբերէ, օ՛ սիրականս, ահա կը սահի
առաւօտեան երրորդ ժամը: Ապիպ ամ-
սուն մէջ ենք: Հոս, Մողինի բլուրին վը-
րայ, հովը գոյ կ'ըլլայ Յորդանանի ջու-
րին չափ: Մէկ «չաբաթ օրուան ճամ-
բայ» եւս քալելէ վերջ, Երուսաղէմի
սրբազան տեսարանին դէմ՝ դուն քու
ձոմդ պիտի լուծես չօթով, տատրակի
միսով եւ Սաֆէտի լերան մեղրով: Այր
ժրմ, դիտէ՛ տեսարանը: Օհօ՛յ, բլուրն
ի վար գօտի՛ կը քակեն նորածիլ եղես-
պակն ու գոպան: Նշենին, վարը, արդէն
կը թափէ իր վաղարթուն աչքերը: Կը

լսե՞ս արտոյտին ձայնը, որ կուգայ եր-
կինքէն, վանկ առ վանկ: Կարծես ամ-
պերն են, որ կը բարախեն: Կամ կուժ
մըն է, որ կը պարպուի: Ինչքա՛ն քնքուչ
է երկինքը այս պահուս, յստա՛կ եւ ան-
բիծ: Ճառագայթները երակներ կը գծեն
անոր վրայ, այնքան որ մերկ մարմինի
մը պատրանքը կուտան: Հո՛ն, ամպի
մը փեռեկտած թեւն է, որ կը խաղայ
հովձփուն...:

— Պօսէ՛, Եօնաթա՛ն, Թեկուացի
հովիւ, քաղցր բանաստեղծ, եւ սիրա-
կանս իմ:

— Եւ ազեղ Եբրայեցիս...: Այո՛,
ազեղ եմ, Ռամելա՛, եւ տխուր: Տը-
խուր՝ որովհետեւ կը խորհիմ թէ ազեղ
երիտասարդը զրկուած է այն հմայքէն,
որ կը յաղթէ կեանքի դժուարութիւննե-
րուն: Քանինե՛ր կան, որոնք իրենց աչ-
քին մոռութեամբ կամ ժպիտին քաղցրու-
թեամբ շահած են թանկագին յաջողու-
թիւններ: Ահա թէ ինչո՛ւ զրկուածները
կը դիմեն ուրիշ ճամբաներու, — իմաս-
տութեան: Գեղեցկութենէ զրկուած՝ ու-
զեցի իմաստութիւն վաստկել: Գիւղիս
հոմեղիային մէջ ուսումնասիրեցի զեղե-

ցիկ աղօթքները, որոնք քերթողական պատկերներ են, խորհուրդով թաթաւուն: Ու գացի, յետոյ, սորվիլ դպրութիւն Գաղգաղայի մարգարէական դըպրոցներուն մէջ: Եւ, ինչպէս մաքուր Երրայեցի մը, դարձայ հովիւ, բնութեան սիրահար: Այս արժանիքներով միայն յաջողեցայ շահիլ սիրտդ, Ռամելա՛: Ու քու շուքիդ մէջ, աղուոր ներշնչումներով լեցուած, կը զգամ թէ երջանիկ եմ ու զուարթ՝ սա շնորհալի դաշտապատկերին պէս: Ոչինչ այնքան կախարդիչ է, որքան գեղեցկութիւնը: Եւ կը տաքնամ ջերմութեամբն աչքերուդ, որոնք կը նմանին մոզական քարերու: Ու կը կշտանամ քաղցրութեամբը մատներուդ, որոնք կը նմանին մեղրի կաթիլներու:

Բայց տե՛ս, ո՛րքան կը հրճուիմ դիտելով բնութիւնը. հեռո՛ւն, Գեներեսարէթի լիճին պաստառը օգոստոսեան պտուղի գոյն ունի: Եւ կարմեղոս լեռը, ճիշդ ինչպէս ամպ մը, կը սողոսկի գետնին վրայէն դէպի Մեծ Ծով: Յորդանան գե՛տը, որուն երկար պատմուճանը կը սարսուռայ հովէն:

— Եօնաթա՛ն, երգէ՛ մէկը եթովպիական սիրոյ այն քաղցր երգերէն, որոնցմէ, կ'ըսես, օգոստեցաւ Սողոմոն՝ իր հարձերուն ծոցին մէջ:

— Առաջաստիդ գիշերը պիտի երգեմ, նահլոթի վրայ, քերթուածը, որ կը սկսի սա տողերով.

Կուսական պարտդ փուկին

Նման է կարմիր կնիքին

Ամաթիոյ թա՛գաւորին...

— Երգէ՛, երգէ՛, ի՞նչպէս կ'երգեն եթովպիացի աղջիկները, ի՞նչպէս կ'երգեն...: Ա՛հ, Եօնաթա՛ն, տե՛ս, աշտարակնե՛րը, ճերմակ աշտարակնե՛րը, ճիւնափառ նոճիներու նման երկնակարկառ...:

— Օ՛, Ռամելա՛, Երուսաղէ՛մն է, Երուսաղէ՛մն է: Վար իջիր աւանակէն: Կախուէ՛ ուսիս վրայ:

Երկուքը մէկ բերան.

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, ճերմա՛կ քաղաք, սրբազա՛ն օթեւան...:

Ծուռկի եկած, կ'երգեն Սաղմոսը.

Առ գետս Բաբելացոց, անդ նստեալ եւ լայալ, որպէս յիշեցաւ մեք անդ զՍիւնն:

Ի մէջ ուռեաց նոցա կախեցաւ զկտակարանս մեր:

Անդ հարցանէին գերիչք մեր զբանս օրհնութեան, գերեզարք մեր ստիպէին զմեզ եւ ստէին. «Օրհնեցէք մեզ յօրհնութեան Սիւնի»:

Իսկ զիա՞րդ օրհնեսցուք զօրհնութիւնս Տեառն յերկիր օտար:

Եթէ մտացայց գրեզ, Երուսաղէ՛մ, մտնացի զիս աջ իմ: Կցեսցի լեզու իմ ի քիմն իմ թէ ոչ յիշեցից գրեզ, թէ ոչ նախ նուագեցից գրեզ, Երուսաղէ՛մ, սկիզբն ուրախութեան ի մոյ:

— *Ռամեւա՛, կը տեսնե՞ս Դաւիթի պալատը քաղաքագլխին վրայ, պարիսպէ պարոյրով, անիկա այնպէս է ինչպէս թագ մը՝ Սիոնի բարձունքին: Մարիամնէի եւ Հիպպիկոսի աշտարակները, ճերմակ հագած քահանաներու նըման, կը բարձրանան պարիսպին վրայ,*

եւ դէմէ դէմ անկիւններէ՝ փառքը կ'երգեն երկնքին: Մեր առջեւն է Սեփիւնայի ազոռոր աշտարակը, որուն մէջքին կը փաթթուին եօթը զօտիներ, գիշերը, երբ եօթը յարկերէն հոսին լոյսերը: Ահաւասիկ, Ռամեւա՛, ցանկալի տաճարը: Դիւրին է գտնել անոր լիագունդ գմբէթը, որ կը նմանի ճերմակ ամպի մը: Քովիկը, Անտոնիայի դղեակը, որ Մորիա բլուրին վրայէն կը նայի Սիոնի, իշխանուհի մը նման:

Յանկարծ կը կենայ Եօնաթան, եւ, գերագոյն յափշտակութեան մը մէջ կ'արտասանէ.

— *Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, քաղաք աշտարակաց, փա՛ռք աննման պարին չորս բլուրներուդ, Երուսաղէ՛մ ահա քեզի կը բերեմ սիրականս, Պատեքի տօնին, Գալիլիոյ եւ Բերէայի ուխտաւորներէն առաջ, որպէսզի օրհնես անոր մէջքը, զոր պիտի գրկեմ, եօթը շաբաթ վերջ, հարսնիքիս գիշերը, միւրորդաւնոսով օծուած մահիճիս մէջ: Ես, Թեկուացի հովիւ, քու տաճարիդ կը բերեմ եօթը քու Հերբոնի մեղր, աիկ մը գինի, Հրէաստանի հօտերուն ամէնէն պար-*

րարա ոչխարը, եւ... գառնուկի պէս
քաղցր Ռամելա՛ս...: Ինչո՞ւ արցունք
կայ աչքերուդ մէջ, Ռամելա՛, Սարօնի
չուչանս: Դե՛հ, երգենք Դաւիթի սաղ-
մոսը: Ահա Երուսաղէմի պարիսպնե-
րուն տակն ենք արդէն:

Ու սաղմոս երգելէն՝ անցան Կեղրո-
նի հեղեղատը եւ Հովտաց դռնէն մտան
Երուսաղէմ:

Բ.

Այժմ Ռամելա կը բնակի Ոփէլ Թա-
ղը, ստորին քաղաքին մէջ, որ չին-
ուած է Ակայի ցած բլուրին վրայ: Պա-
սեքի տօները դեռ չէին սկսած, եւ Եօ-
նաթան իր նշանածը Թողլով պառաւ
աղջկան մը՝ Զերուդդայի տունը, շա-
բաթուան մը համար դարձաւ իր գիւղը,
Թեկուա:

Երուսաղէմ կը պատրաստուէր մեծ
տօնին: Սակայն երկու մեծ հոգեր կը
գրադեցնէին քաղաքին իշխանութիւնը:

Հոովմայեցիներուն ծանր պահանջները եւ Յոպպէի նաւահանգիստին առջեւ կատարուած սպառնալիքները հետզհետէ սարսափ կ'ազդէին իրեն: Միւս կողմէ բորոտութեան համաճարակը լուրջ վախեր կը պատճառէր: Որովհետեւ այս պժգալի ախտը կ'ամայացնէր գիւղերն ու քաղաքները, եւ երկրին իմաստունները չյաջողեցան երբեք դարման գտնել: Եւ, Ովսիայի իշխանութեան տարին, սրբազան տօնը յետաձգուեցաւ յաջորդ թիար ամսուն, արգելելու համար հազարաւոր ուխտաւորներու խռնումը Երուսաղէմի մէջ: Երբայական պատմութեան մէջ չափազանց բացառիկ որոշում մըն էր այդ յետաձգումը: Արդարեւ, այնքա՛ն անգուսպ էր պաշտամունքի ըզգացումը, զոր այս ժողովուրդը կը պահէր Երուսաղէմի տաճարին հանդէպ: Յեղային ատելութիւններն իսկ չմաշեցուցին զայն:

Այս որոշման հետ, Սանհետրիմի ժողովականները յայտարարեցին թէ բորոտները այսահարներ են, զորս պատժած է Եհովա: Եւ կը հրամայէին վտարել զանոնք մարդոց մէջէն: Այն ա-

տեն ճշմարիտ հալածանք մը սկսաւ բոլոր ախտավարակներուն, մորթային հիւանդութենէ տառապողներուն եւ կասկածելիներուն դէմ: Պահ մը վախցուեցաւ, որ այրելու կը դատապարտեն դժբախտները: Սակայն ըաբբունիները, որոնք բժիշկի համբաւ ունէին, արգելափակեցին զանոնք Անտոնիայի բերդին գետնայարկին մէջ:

Այս բերդը, պալատի նման գեղեցիկ, կառուցուած էր Հերովդէսի ջանքերով, տաճարին հիւսիսային կողմը: Կամարակապ գետնուղիով մը հաղորդակցութեան մէջ էր տաճարին արեւելեան դրան հետ: Եւ վերջերը՝ զինուորներու բնակութեան յատկացուած, պաշտպանելու համար տաճարը եւ քաղաքին արեւելեան տկար ու ցած պարիսպը, որուն մօտիկն էր:

Իրիկուն մը, Չերուզդա կը բացակայէր տունէն, եւ, Ռամելա, մինակ մը նացած, իր վախը մոռնալու համար՝ կը

կարգար Սողոմոնի քերթուածները: Փողոցէն ճիչ մը լսեց: Բորոտ կնիկ մը բռնած կը տանէին: Հազիւ թէ լուսամուտին վարագոյրը քաշեց ու փեղկերը կը բանար, դրան աղխը շարժեցաւ աղմուկով: Սարսափահար ետին դարձաւ: Երիտասարդ մը ներս մտեր՝ դուռը կը գոցէր:

— Ինչո՞ւ ներս կուգաս, երիտասարդ, ես չեմ ճանչնար քեզ, մինակ եմ ու կը վախնամ:

— Ռամեւա՛ . . .

— Ո՞վ իմացուց քեզի անունս:

— Ես Յիէլի մեծ քահանայապետին դպիրն եմ: Աղուոր, ձերմակ տուն մը ունինք, հոս, ետեւի փողոցը: Քեզ տեսայ առաջին անգամ հովիւի մը հետ, շարաթ մը առաջ, երբ Յովսափատի ձորէն կ'անցնէիք, իջնելով Ձիթենեաց լեռնէն: Այն օրէն ի վեր կը սիրեմ քեզ, որովհետեւ դուն գեղեցիկ ես Սաբայի թագուհիին նման, եւ աչքերդ կը ծխան, ինչպէս բուրվառը խորանին առջեւ:

— Երուսաղիմացի՛, զգո՛յ՛, ես քաջ Եօնաթանի նշանածն եմ: Ան շուտով պի-

տի դառնայ գիւզէն եւ մենք Պասեքի տօնէն վերջ պիտի երթանք հարսնիք կատարելու գիւղը:

— Օ՛, Ռամեւա՛ կը սիրեմ քեզ, ձրգէ՛ հովիւը, որ իր հօտն արածէ լեռներուն վրայ:

— Դուն շատ լաւ գիտես, որ հովիւը յարգելի տիտղոս մըն է որ չունիս: Եօնաթան իմաստուն մըն է: Հեռացի՛ր, հիմա Զերուգէա կը դառնայ Ոչխարաց Վաճառանոցէն, ուր գնաց ոչխար մը գնելու տաճարին համար:

— Ռամեւա՛, երբ համբուրեմ քու բերանդ, դուն այլեւս պիտի չկարենաս ուրիշ բան ըսել, բայց միայն կանչել ա՛նունս՝ Յովաթամ . . .

— Անծանօ՛թ, գիտցիր որ Եօթանան երբեք այդ ձեւով չէ խօսած ինծի, երբ դեռ նոր կը ճանչնար զիս: Պիղծ լեզու մը ունիս դուն . . . :

— Ռամեւա՛, ի զո՛ւր կը ճգնիս ուրանալ: Չես սիրեր նշանածդ: Ես սպասաւոր մըն եմ տաճարին: Երուսաղէմի աղջիկները շատ կը ցանկան ունենալ երիտասարդ մը, որ կապուած ըլլայ տաճարին: Կը սիրեմ քեզ, ու երբ կը մօտե-

նամ քեզի, դող մը կը սարսէ զիս, ինչպէս երբեք չի պատահիր՝ երբ կը մօտենամ քահանայապետին նուիրական սպիտակ պատմուճանին: Նոյն սարսուռով է, որ կը դողայ ստինքդ, ինչպէս իւրին լոյսը՝ աշտանակին մէջ:

— Այ բա՛ւ է, բա՛ւ, հեռացի՛ր, հիմա կը վերադառնայ Ձերուդդա:

— Օ՛, շունչդ կը թրթռայ թիթեռնիկի մը նման, եւ ամբրոսիայի քաղցր բոյր մը կը ծորի մարմինէդ: Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ վար հակեր ես վարսագեղ գլուխդ եւ ձեռքերովդ ծածկեր քու կուրծքդ, ծաղիկներու փունջ մը գրկելու ձեռով:

— Հեռացի՛ր, զիւահա՛ր, Հիննոնի ձորին աղբանոցէն եծթանասունեւեօթն անգամ աւելի պիղծ...:

— Օ՛ բարկութիւն, օ՛ բարկութիւն հիւանդի...:

— Հեռացի՛ր, հեռացի՛ր որպէսզի չաղաղակեմ...:

— Օ՛ կատաղութիւն, օ՛ կատաղութիւն այսահարի: Ըսե՞մ թէ ինչո՛ւ եկած ես Երուսաղէմ, ըսե՞մ քեզի թէ ինչո՛ւ, այդքան մտահոգ, կը ծածկես կուրծքդ: Բժշկուելո՞ւ կուգաս դուն, որովհետեւ

բորոտութիւնը վարակած է քեզ: Լուր պիտի տամ Անտոնիայի բերդին զօրապետին:

Ռամելա, վախցած ու կատաղի,

— Մի՛ սպառնար, ա՛յ չար երիտասարդ Երուսաղէմի, մարմինս մաքուր է, ինչպէս ջուրը Յորդանանի, որ արծաթի պէս կը թափի Սաֆէտ լեռան ժայռերէն: Եւ իմ ստինքիս պտուկը նման է հոովմէական նորատիպ ոսկի դինարին, որուն վրայ նկարուած է Կեսարին գլուխը ծիրանի:

Յովաթամ, չարութեամբ եւ կատաղութեամբ լեցուած, կիրքէն կուրացած, դժուր ելած էր արդէն: Ռամելա, յուսահատ, եւ սպառնալիքէն սարսափած, ինկաւ գետինը՝ բարձին վրայ ու լացա՛ւ, լացա՛ւ, երկար ստեն լացաւ:

Վարը դուռը բացուեցաւ ու գոցուեցաւ: Ձերուդդա վերադարձած էր:

Դուռը դարձեալ բացուեցաւ եւ այս ան-
դամ աղմուկով լեցաւ բակը: Ռամեւլա
դող ելաւ: Զինուորներ էին: Լսեց.

— Խաղաղութի՛ւն քեզի, Զերուզ-
դա՛, դուստր Շմարէլի: Յոյց տուր մե-
զի այն աղջիկը, որ բորոտութեամբ
վարակուած՝ տանդ մէջ է պահուած:

Զերուզդա, վախով եւ ապշու-
թեամբ բռնուած, կրկնել տուաւ հրա-
մանը:

— Թող հարաւի հովը Սիոնի պա-
րիսպէն Կեղրոնի հեղեղատը նետէ զիս,
եթէ համբոյր մը իսկ աղարտած ըլլայ
Ռամեւլայի մարմինը, աւելի սպիտակ
քան ծեփը տաճարին:

Քիչ վերջ, սակայն, փողոցին մէջ
լսուեցաւ ճիչը Ռամեւլայի, զոր, պատ-
դարակի մը վրայ կապած, Անտոնիա-
յի բերդը կը տանէին:

Եւ, իբրեւ ջահ վառած խէժին բոյ-
րովը յագեցեալ մութին մէջէն, կը լրս-
ւէր Զերուզդայի ձայնը, որ կ'ըսէր իր
գրացիներուն.

— Լիբնա՛, Համուտա՛ղ, Յովհան-

նա՛, կ'երդուընցնեմ ձեզ Սելովամի մա-
քուր ջուրին վրայ, որ ըաբբունի Նաթա-
ղիէլ հիմա պիտի արձակէ Ռամեւլան,
ինչու որ անոր մարմինը աղաւնիին մի-
սին նման արդար է եւ հաճոյատեսիլ:

Անտոնիայի բերդին մութ գետնա-
յարկը լեցուած էր բորոտներով:

Բաբբունի Նաթաղիէլ աչք մը կը
պտըտցնէր այդ զոհերուն վրայ եւ ան-
միջապէս կ'արգելափակէր զանոնք: Ու
զանազան, զարմանազան հիւանդու-
թիւններու ողջ պատկերներով խճողուե-
ցաւ ուրկանոցը: Նախապէս զարմանե-
լու նպատակաւ փորձեր եղան, բայց երբ
ստուարացաւ հիւանդներու թիւը, ձը-
գեցին որ մեռնին: Եւ այնուհետեւ մահն
էր, որ կը մաքրագործէր:

Յաճախ, պատահած մահերէն եւ
հոգեվարքներու սրտակեղեք հոնդիւն-
ներէն սարսափելով՝ այս դժբախտ ամ-

բոխը կ'ոռնար եւ կատաղութեամբ կը
յարձակէր դրան վրայ: Սակայն վայրե-
նի մարդ մըն էր դռնապանը, կը զսպէր
զանոնք ամենայն անգթութեամբ: Միւս
կողմէ, զինուորները կը սպառնային
բազմաթիւ լուսամուտներէ, որոնք կա-
տուի մը գլուխին մեծութիւնը ունէին:

Իսկապէս ահաւոր էր տեսարանը:
Մրահը մայրիի տախտակէ պատով մը
բաժնուած էր երկու մասերու: Ահա կի-
ներու բաժինը. — Անկիւն մը կուրացած
բորոտը, ուռած քիթով եւ ականջով,
ճակատը ձեւագեղծուած՝ բազմաթիւ
կոշտերով, ափերը ճաթոտած, ինչպէս
հողը՝ երաշտ օրերուն: Անդամալոյժ
մը, չար ու տրտուիկ, կուլայ եւ կը տըր-
տնջայ: Կին մը, տապաստի չարչարանք
ներուն մէջ, մինչ բոցը կը թռչի երեսնե-
րէն՝ կ'աղաղակէ ողբագին: Սապատող
մը, որուն սրունքը տապկուած հաւի մը
պէս կարմրեր՝ ուռեր է, ու դեղին ծիր-
տի նման թարախը կը հոսի վէրքէն: Գի-
րուկ կնկան մը երեսին վրայ գարշելի
վէրք մը, բուշտ բուշտ դուրս տուած,
սեւ ու մածուցիկ, ճմլուած սեւ խաղողի
ողկոյզին նման: Կաթի երեխաներ, քըր-

տինքխաչէն ու մէզէն երանքները բորբո-
քած: Մատղաչ հարս մը, որուն ծոցը
ալիւրի նման բարակ ու ճերմակ փոշի
մըն է տեսնուեր: Գեղանի աղջնակ մը,
որուն երեսին վրայ խածուած համբոյրի
մը պէս կլոր բորբոքում մը կայ: Ման-
կամարդ կին մը, որուն աչքերը գոմէ-
շի աչքերու պէս դուրս ինկած են: Պա-
ռաւ մը, որուն ոտքերը չեն բռներ ու
կը միգէ առանց զգալու: Լուսնոտ աղջիկ
մը, որ տասն անգամ, ճչալով, գետին
կ'իյնայ եւ սպաննուած հաւի մը պէս կը
թափահարէ գետինը: Ու քարաքոսը, որ
քինը, գայլիկը, ուրուկը, հոտող դաշ-
տանը, կոշկոտ կապած քոսը, ամէնքը
իրարու խառնուած: Ողջ ցուցահանդէս:

Իրիկուան պաշտամունքի իններորդ
ժամուն, տաճարին իմաստուն երգիչ
ներէն՝ Սոփոնիա կուգար անոնց սոր-
վեցնելու Տէրոջ երգերը: Եւ անոնք, տը-
խուր եւ արտասուլագին, հառաչանքով
ու պաղատանքով, կ'երգէին իրենց տուն

տրուած սաղմոսները, վասն քառութեան
եւ բժշկութեան:

Սպառեցան որպէս ծախ աւարք իմ, եւ
ուկերք իմ որպէս խոխ չորացան:

Հարայ որպէս խոտ եւ ցամաքեցաւ սիրտ
իմ, մոռացայ ուտել գիաց իմ:

Ի ձայնէ հեծութեան իմոյ, կցեցաւ ոսկր
իմ ի մարմին իմ:

Նամնեցայ եւ հաւալսան յանապատի. եղէ
եւ որպէս բու յաւերակի:

Տֆնեցայ եւ եղէ եւ որպէս ճնճուկ՝ միայն
ի տանիս:

Զմոխիր որպէս գիաց կերայ, եւ զըմպելին
իմ արտասուլոք խառնեցի:

Աւարք իմ որպէս հովանի անցին, եւ եւ
որպէս խոտ ցամաքեցայ:

Եւ որպէս գջուր հեղայ, եւ ցրուեցան ամե-
նայն ոսկերք իմ, եւ եղեւ սիրտ իմ որպէս մում
հալեալ ի մէջ որովայնի իմոյ:

Եօթը օրէ ի վեր Ռամելա, այդ տա-
րաբախտներուն մէջ, կուլար շարունակ,
ո՛չ կ'ուտէր եւ ո՛չ կը խմէր:

Իրիկուն մը, երբ սովորական աղօթքէն ետքը Սովոնիա կը մեկնէր, Ռամելա, դռնապանին անուշաղբը մէկ վայրկեանէն օգտուելով, վազեց սրահէն դուրս, հասաւ Սովոնիայի եւ փաթթըւեցաւ անոր ղեւտական լայն լօղիկին:

— Սովոնիա՛, աղուոր երիտասարդ, փրկէ՛ զիս, ես բորոտ չե՛մ, նախանձորդ մը նետեց զիս այստեղ: Տե՛ս, գեղեցիկ եմ, ապրի՛լ կ'ուզեմ, տար քու սենեակդ, ազատէ զիս: Ծաղիկի պէս թարմ եմ, տե՛ս...

Ու գրկեց երիտասարդը՝ հակառակ անոր մերժումի. կամ խուսափումի շարժումներուն, փաթթուեցաւ լայն ըզգեստին մէջ, հրեց զայն, յառաջ մղեց, եւ սանդուխէն վեր ելան: Մութին մէջ ամէն բան աննշմար անցած էր:

Սովոնիա, աղջկան ջերմ ու խանդակաթ խօսքերէն յուզուած ու թարմ գեղեցկութենէն թելադրուած, ուզեց ազատել զայն: Մանաւանդ որ աղջիկը զինք դրած էր ազատարարի ճամբուն մէջ, իրեն կը մնար լրացնել այլեւս: Ու, պաղարիւն, բերդին դրան մօտէն դարձաւ ետ, կամարակապ գետնուղիին մթու-

թեան մէջէն գնաց տաճարին կողմը: Եւ դուրս ելաւ արեւելեան դուռնէն: Այժմ փողոցն էին:

Ռամելա կը դողար:

Սովոնիա զայն տարաւ Բեգեթայի թաղին մութ փողոցներուն մէջ, Քաղդէացի Նահար Սունէմէքի խանութը:

Ծերունի Քաղդէացին, յաջորդ առտու, ծոնկերուն վրայ առած գեղեցիկ կատու մը, զոր Քրիստոպրաս կ'անուանէր՝ ոսկեխայտ մուշտակ մը ունենալուն համար, այսպէս խօսեցաւ Ռամելայի.

— Երուսաղէմի հարաւային պարիսպին տակէն, Բրուտին լքուած դուռնէն դուրս ելիր եւ գնա Մեռեալ ծովին եզերքը, ճիշդ դէմը Երիքովի: Հոն, ցից լեռներուն կողերուն վրայ քարանձաւներ կան, ուր գիշերները կը պառկիս փաթթուելով վուչէ կտաւի մը մէջ: Վարը, տաք հովիտին մէջ, այգիներ կան, ու լերան մէջ թղենին, արմաւը, ձիթա-

պտուղը առատ է: Իմ մարդոցս հետ քե-
զի ուտելիք պիտի զրկեմ մինչև առող-
ջանալդ, համաձայն Սոփոնիայի հրա-
հանգներուն: Ծովուն եզերքի ծծմբական
ու ձիւթախառն հողը շատ յարմար է
ախտիդ բժշկութեան համար: Այդ տե-
ղերը բազմաթիւ հիւանդներ կան, որոնց
հետ կրնաս բարեկամանալ: Ընդհանրա-
պէս պաշտպանեալներ են անոնք, եւ
կապ ունին մեծ ընտանիքներու հետ:
Սակայն չերթա՛ս դէպի արեւելք, —
այնտեղ բորոտներու ամբոխ մը կայ, որ
սաղունական տօներ կը սարքէ: «Շա-
բաթ» կը կոչեն այդ խնձոյքները: Ըզ-
գո՛՛ջ, երբեք չփորձուիս երթալ տեսնե-
լու: Խորհէ միայն բժշկութեանդ մա-
սին: Այս տիկին մէջ կը լեցնես, որթա-
տունկին կտարած ձիւղէն առնելով, ե-
րեք անգամ երեսուն արցունք եւ եօթա-
նասունեւեօթը կաթիլ քափուրի ջուր:
Ծովին եզերքէն վերցուր եօթը ափ սիկ:
Ահա երեք ափ կաւ, եւ նոյնքան ալ ծը-
ծումբ: Տիկին մէջ կը շաղուես այս բո-
լորը, ինչպէս կը հարեն կաթը խնոցիին
մէջ: Կէս ժամէն խմոր կը դառնայ: Սե-
ւորակ ձիւթի նմանող այդ խիւսը քը-

սէ քու մարմնոյդ՝ ամէն ցերեկ արեւին
տակ կակուղցնելէ վերջ միսդ: Քսէ
այնքան բարակ, որքան ծեփը տաճա-
րին: Յետոյ, դարձեալ, պառկէ մէկ
ժամ երկինքի ջերմութեան տակ: Աւելի
վերջ կը լուացուիս ծովին ջուրով: Երբ
աղէկնաս, ծովասաթէ քառամանեակիդ
կեդրոնէն կախէ այս ազնիւ քարը, որ բո-
րտութեան դէմ դարմանալի զօրութիւն
մը ունի: Կը տեսնե՞ս, կատուի մը աչ-
քին չափ խոշոր է, եւ եղեւինի ծիլի նման
դեղին:

Այսպէս, Ռամելա մեկնեցաւ Երու-
սաղէմի հարաւային դուռնէն դէպի
Մեռեալ ծովին եզերքը:

Եօնաթան Երուսաղէմ դարձաւ, երբ Ռամելա երկու օրէ ի վեր փախած էր Մեռեալ ծովին եզերքը: Չերուզա պատմեց դժբախտութիւնը: Թեկուացի հովիւը, կատաղութեամբ լեցուած, վազեց ուրկանոցը՝ Անտոնիայի բերդը:

Անտոնիայի բերդապահը Մանհետրիմէն խնդրեր էր բորոտները փոխադրել Նոր Քաղաքը, կառուցուած՝ Բեզեթայի բլուրին վրայ, ուր Ագրիպպաս, իր օրովը, բանտ մը շինել տուած էր: Վասնզի վախ կար, որ զինուորները վարակուէին ախտէն եւ տկարանար քաղաքին պաշտպանութիւնը: Մանաւանդ որ տաճարին հիւսիսային կողմէն պարիսպը կ'ամրաց-

ուէր ի նախատեսութիւն պատերազմի: Անտոնիայի բերդը եօթը արմկաչափ աւելի պիտի բարձրացուէր: Հետեւաբար, այս աշխատանքներուն համար, անհրաժեշտ կը դառնար հիւանդներուն փոխադրութիւնը:

Քաղաքին իշխանութիւնը իր գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձուցած էր այս բարձր թաղին ամրացման վրայ, ուզելով անառիկ դիրքի մը հանգամանքը տալ անոր: Թշնամիին առաջին յարձակումը, օգտուելով դիմացի Չիթենեաց լեռան տիրական դիրքէն, հաւանական էր, որ տեղի ունենար այս կողմէն: Չինուորական իշխանութիւնը անօգուտ կը նկատէր զբաղիլ քաղաքին ստորին թաղերուն ամրացումով, եւ, ժամ առաջ, կը ջանար գործադրել իր ծրագիրը, քանի հռովմէական լեզէոնները, «մարդկային մակընթացութեան մը նման», ինչպէս կ'անուանէր Միհրգատ Պոնտացի, կը հեղեղէին Մեծ ծովին եզերքները:

Եւ այդ օրը, ախտավարակ բանտարկեալները, պատգարակներու վրայ

բարձած, Ոչխարաց վաճառանոցէն կ'իջեցնէին դէպի Նոր Քաղաքին բանալը: Բայց Եօնաթան չգտաւ անոնց մէջ իր սիրականը: Քանի մը անգամ ուզեց խուժել բերդէն ներս: Արգիլեցին, ծեծեցին ու նախատեցին: Այն ատեն, եթովպիացի գերիներու նման, հայհոյեց՝ ամէնո՛ւն, ամէնո՛ւն: Ու, կապալաթայի մեծ հրապարակին վրայ կանգնած, դէմը տաճարին ու բերդին, կատաղութեամբ պոռաց ամբոխին մէջէն, որ կը գիտէր կռիւը եւ բորոտներուն տեղափոխութիւնը: Հովիւը կարծես կը ճառէր հոմեղիային մէջ, վարդապետներուն դէմ:

— Երուսաղէմի՛:

Ահա կը մարգարէանամ եւ քեզի դէմ կ'արձակեմ ատելութեանս խօսքերը, ինչպէս այս օր մը աւազը, զոր կը թափեմ մեծ հրապարակիդ վրայ:

Յոխս՛րտ քաղաք, որ կը նստիս ժողովուրդին ուսին, կը քաղես ու կը յափըշտակես հեռաւոր գիւղերէն՝ ինչ որ գեղեցիկ է ու թանկագին, եւ կը պարծենաս թէ դո՛ւն ես քաղաքը քաղաքներուն, գեղեցիկը գեղեցիկներուն:

Դո՛ւն, որ երբեք չհաճեցար սեղան

նստիլ աղքատ գիւղացիներուն ու տկոթ զաւակներուդ հետ:

Վա՛յ քեզ, ճերմա՛կ քաղաք, որովհետեւ արիւնը պիտի ներկէ աշտարակներդ:

Վա՛յ քեզ, հոյատեսիլ քաղաք, որովհետեւ հրդեհը քարուքանդ պիտի րնէ հիմերդ:

Ոչ ոք պիտի վազէ փրկութեանդ, որովհետեւ դուն գողցար հարսը երիտասարդին ծոցէն, զաւակը մօր գրկէն, բերքը գիւղացիին շտեմարանէն:

Ինչ որ ըրիր ուրիշին, պիտի պատահի քեզի:

Պիտի կործանի՛ս, Երուսաղէ՛մ, եւ տաճարիդ տեղը պիտի հերկուի ինչպէս արտ մը:

Ահա արտասանեցի իմ անվրէպ մարգարէութիւնս:

Այդ պահուն հասաւ բերդին զօրապետը, Բարգաւիրան, երկարահասակ ու խտտադէմ մարդ մը:

Ձեռքը ճերմակ աղանի մը բռնած՝ բերդ կը մտնէր, երբ տեսաւ կապալաթա-

յի հրապարակին վրայ խոնուած ամբոխը, ու խիստ հետաքրքիր՝ մօտեցաւ.

— Ի՞նչ կը բարբանջէ այդ խրատուլակը, լռեցուցէք զայն եւ ցրուեցէք ամբոխը, հրամայեց զինուորներուն:

Եօնաթան, տեսնելով զօրպետը, յարձակեցաւ վրան ու պոռաց.

— Դո՞ւն, սո՛ւտ մարդ, աւելի աննըչան քան բարտիին երկար բարակ շուքը Յօրդանանի հովիտին մէջ:

Ու թքաւ: Այն ատեն Բարդափրան նշան ըրաւ, եւ եօթը զինուոր մէկ վազեցին:

— Հաստ ձողէ մը գլխիվայր կախեցէք եւ քաղաքէն դուրս հանեցէք:

Եւ բերդին վրայ աշխատող գործաւորներուն հրամայեց թիերով աւազ թափել ամբոխին վրայ, ցրուելու համար:

Ձինուորները շատ դժուարութիւն կրեցին կապելու համար հուժկու հովիւին թեւերը: Յետոյ ոտքերը կապեցին ձողի մը վրայ, գլխիվայր կախեցին, օրօրելով դուրս հանեցին Բրուտին դուռնէն եւ արձակեցին Կեդրոնի հեղեղատին մէջ: Եօնաթանի դէմքն ու աչքերը արիւնով խոնուած էին: Յաւէն, ամօթէն ու

կատաղութենէն կուլար: Այնքա՛ն սպառած էր ուժը: Յից ճամբայէ մը, որ կը քերէ Ակեղդամայի անվար հողը, վեր ելաւ, բլուրին վրայ: Արեւը մարը կը մտնէր: Թուփի մը մօտէն անցած պահուն, յանկարծ նստաւ, կարծես յիշատակ մը կը կանչէր իրեն: Գլուխը հանգչեցուց ծունկերուն վրայ, եւ երկա՛ր լացաւ յուսահատ: Անշարժ կը քնանար, երբ Անագէի բլուրէն իջաւ գիւղին ըստուարաթիւ հօտը: Ծուները սկսան հարջել, եւ ոչխարները խրտչելով փախան: Հովիւը հապճեպով վազեց եկաւ: Յուպովը մեղմօրէն զարկաւ Եօնաթանի ոտքերուն: Հեզնանքով ըսաւ.

— Անծանօթ, չեմ ուզեր իմանալ ցաւդ, սակայն կ'արթնցնեմ քեզ, որպէս զի հեռանաս այստեղէն, չխրտչեցնելու համար խաղաղ հօտս, որ կ'արածի անգիտակ՝ ցաւին եւ մտածումին:

Եօնաթան բարձրացուց գլուխը, աչքերը կարմրեր ուռեր էին: Եւ առանց ձայն հանելու, ոտքի ելաւ, շարունակեց ճամբան:

Յանկարծ ետ նայեցաւ: Հովիւը եւ իր հօտը իջեր էին ձորին մէջ: Հեռուէն

Երուսաղէմի աշտարակները, իրիկուան
լոյսով թրջուած, պրիամակի մը մէջէն
տեսնուած հեռաւոր գունեղ պատկերի
մը պէս, կը շողային երկնքին վրայ:

Սպառնազին, խենթի պէս, պոռայ.

— Իժերո՛ւ քաղաք...

Եւ արագ քայլերով սկսաւ հեռա-
նալ, երբ քաղաք դարձող խումբ մը տը-
ղաք, անոր զարմանալի շարժումները
դիտելէ վերջ, քար կը նետէին ետեւէն:

Ե.

Մեռեալ ծովուն արեւելեան եզերք-
ները ամայի են: Այդ կողմը հետզհետէ
կը բարձրանայ երկիրը եւ լեռնաշղթա-
յով մը կը բաժնէ արաբական անապատը
Քանանու երկրէն: Երուսաղէմի փախըս-
տականները կ'ապաստանէին այդ բար-
ձրութիւններուն վրայ, զորս կը կազմեն
Նեփթաղէմի, Եփրեմի եւ Յուզայի լեռ-
ները ուս ուսի:

Բորտներու հալածանքի տարին,
հազարաւոր հիւանդներ ապաստանեցան
այդ անառիկ դիրքերուն վրայ: Մեռեալ
ծովուն անմիջապէս արեւելքը կը գրա-

ւէին այն բորտաները, որոնք պաշտպան-
ւած էին Երուսաղիմացի ընտանիքներու
կողմէ: Գաղտնի եւ կանոնաւոր հաղոր-
դակցութիւն մը կար այդ դժբախտնե-
րուն եւ քաղաքին միջեւ: Աւելի արե-
ւելք, լեռներէն սկսեալ մինչեւ Քոջար
գետը, Բասանի, Բերէայի, Գաղաադի
բարձր հովիտներուն մէջ, եւ հարաւ իջ-
նելով՝ մինչեւ Ամոնացւոց, Մովաբաց-
ւոց եւ Եդովմայեցւոց սահմանները,
վրան զարկած էր ժողովուրդը որ վը-
տարուած էր քաղաքէն:

Այդ շրջանը հետզհետէ վտանգաւոր
կը դառնար Երուսաղէմի ապահովու-
թեան համար: Գեկապոլիս կը մերժէր
հնազանդիլ Երուսաղէմի, եւ Բասան այր
եւս ցորեն չէր զրկեր: Միւս կողմէ, Ե-
րուսաղիմացիները կը պնդէին թէ Հռով-
մայեցիները մարդ կը զրկէին բորտ ժո-
ղովուրդին մէջ, սադուռնական խնձոյք-
ներ կը սարքէին եւ ընկերային կազմա-
յուծման նպաստող վարդապետութիւն-
ներ կը քարոզէին: Ուստի դինուորա-
կան հսկողութեան տակ առին Յորդա-
նանու հովիտը, չէզոքացնելու համար
շրջանը:

Սակայն, ինչպէս ամէն իշխանու-
թիւն՝ Երուսաղէմի կառավարութիւնն
այ մեղսակիցներ ունէր իր ծոցին մէջ:
Այդ մեղսակիցները ամէն ճիգ թափե-
ցին, որ ազատ մնայ Երուսաղէմէն Երի-
քով տանող ճամբան: Ամէն օր մասնա-
ւոր մարդիկ կը կտրէին այդ 20 մղոնի
հեռաւորութիւնը, Երիքովէն կ'անցնէին
դիմաց, գտնելու համար պաշտպանեալ
բորտաները:

Անոնց մէջ էր Ռամելա:

Ան ծանօթացած էր երկու կիներու,
որոնք կը կոչուէին Տաթաբիա եւ Սու-
րա: Փռիւզիացի էր Սուրա, ճամբորդած
էր զանազան քաղաքներ, ի վերջոյ Բեթ-
սայիդայի մէջ ամուսնացեր էր մաքսա-
ւորի մը հետ, եւ անցեր Երուսաղէմ:
Թիար ամսուն, ջերմի մը պատճառաւ,
անկողին ինկաւ: Ամուսինը, վախնալով
որ կը ձերբակալեն, զայն փախցուց Մեռ-
եալ ծովուն եզերքը: Սուրա չափազանց
խելացի էր, գիտէր Երուսաղէմի պատ-
մութիւնը եւ աշխարհագրական լայն ծա-
նօթութիւններ ունէր: Չանազան աղանդ-

ներու եւ կրօնական ծիսակատարութիւններու մասին ապշեցուցիչ նկարագրութիւններ կ'ընէր իր ընկերուհիներուն: Պերճախօս էր եւ իր թուխ ու տաք շրթներուն մէջ բառերը հաճելի հնչում մը կը ստանային:

Գեղանի աղջիկ մըն էր Տաթարիա: Բուն անունով կը կոչուէր Բում, սակայն տարօրինակ ու խենթեցնող գեղեցկութեանը պատճառաւ, անոր տուեր էին Սողոմոնի աղջկան անունը: Երուսաղէմի մէջ եօթը սիրահարներ կռիւ կ'ընէին կին առնելու համար Տաթարիան:

Հայրը, վախնալով որ սիրահար սոխներէն մէկը բորոտութեամբ կ'ամբաստանէ զայն, — բան մը որ սովորական էր դարձած Երուսաղէմի մէջ, այդ օրերուն, — խոհեմութիւն համարած էր վախցնել Մեռեալ ծովին եզերքը:

Առտու մը, երեք գեղուհիները բարձրացան բլուրներն ի վեր, դիտելու համար Երուսաղէմի անթիւ աշտարակները: Նստան վայրի այգիի մը մէջ, մոլաթգենիի մը շուքին տակ: Յստակ էր օդը

եւ բուրումնաւէտ: Բեւեկնիներուն, նոճիներուն եւ հնդկանշիին հոտը սաստկութիւն մը կը ստանար արեւին ջերմութենէն:

Պահ մը դիտեցին տեսարանը, որ, դարնան այդ եղանակին, գեղեցկութեան լրութիւն մը կը ցուցադրէր:

Սուրա խօսեցաւ.

— Ահա Մեռեալ ծովը, կուպրէ տախտակի մը նման: Յորդանան ողջ սնդիկի փայլ մը ունի կանանչ հովիտին մէջ: Եզերքը կը բարձրանայ նազելի պալատը Ամաթայի, ջուրէն ելած թագուհիի մը նման: Ու արեւին փոշիին մէջ, հեռո՛ւն, աշտարակները, որ կը բարձրանան սպիտակ ծուխերու պէս: Չորս բլուրնե՛րը, որ պսակ կը կազմեն՝ միացնելով իրենց ուսերը, — քաղա՛քն է ան, որուն անունը երաժշտութեան մը պէս է: Արտասանեցէ՛ք, արտասանեցէ՛ք:

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, կանչեցին երեքը միաբերան, երգի մը թըրթուումով եւ յուզումի մը յորդումով:

Եւ երեք գեղուհիները հակեցին իրենց գլուխները ու լացին:

— Տեսէ՛ք տաճարը, շարունակեց Սուրա քիչ մը ետք: Ռամեթա՛, տեսե՞ր ես գայն մօտէն, չորս դուռներ կը բացուին հիւսիսային կողմէն եւ չորս դուռներ՝ հարաւային կողմէն: Տեսե՞ր ես բարեւալական գորգերը, որ կը զարդարեն պատերը: Երեք գոյներ կը խաղան այդ գորգերուն հէնքին մէջ, — կապոյտը կը խորհրդանշէ երկինքը, ծիրանին՝ ծովը, բոսորը՝ կրակը: Եւ վուշը, որ թել կը նետէ այդ գոյներուն մէջ, կը խորհրդանշէ երկիրը: Երուսաղէմ աղջիկ մըն է, որ ծնած է Եգիպտոսի եւ Բաբելոնի դուրաւորութենէն: Ահա թէ ինչո՛ւ իր տաճարը կը նմանի բարեւալական այն մեհեաններուն, որոնք նուիրուած էին Աստղիկին: Առաջ Երուսաղէմի բլուրներուն վրայ բարձրացան Սուկկոթ-Բենովթները, բարեւալական աստուածուհիներուն մեհեանները, զորս կը կոչէին «աղջիկներու վրաններ»: Այժմ վրանաձեւ մեհեաններուն տեղ կ'երեւի երբայական տաճարը: Եգիպտական ծէսերը, միւս կողմէ, տուին իրենց պերճ զգեստները: Այսպէ՛ս գեղեցկացաւ Երուսաղէմ: Յափշտակելով գեղեցկութիւնը, զոր տեսաւ

ուրիշին տանը մէջ: Ինչո՞ւ այս երկու դասակարգերը, գեղեցիկն ու տգեղը, որոնք կը ստեղծեն յաւիտենական կըռիւր: Ամէն աղջիկ կ'ուզէ աւելի գեղեցկանալ, եւ ամուսնանալ՝ գեղեցիկին հետ: Եւ ան, որ տգեղ ծնած է, կը չարանայ: Դժբախտութիւնը կը հասնի շուտով: Երուսաղէմ գեղեցկացաւ եւ նախանձ շարժեց: Ահա Տիտոսի բանակները կ'արշաւեն, տիրանալու համար գեղեցիկ քաղաքին: Ու պիտի կործանի՛ գեղեցիկ քաղաքը, այդ կռիւին հետեւանքով:

Կ'ըսեն թէ մեր կոնակը, բորոտ ժողովուրդին մէջ կը ծաւալի նոր կրօնք մը: Տգեղութեան պաշտամունքն է այն, որ կը քարոզուի այնտեղ: Ոմանք չարամտութեամբ, կը պնդեն թէ բաբելոնեան դեւ մը կը կառավարէ այդ հաւատացեալները, որոնք շարաթ գիշերները կը հաւաքուին խնճոյքի: Կ'ուզէ՞ք, գաղտնի, ներկայ գտնուիլ «Շաբաթ»ին:

— Կ'ուզենք, ըսին Տաթարիա եւ Ռամեթա՛ կնոջական հետաքրքրութենէ մըղլաւ:

— Այս շաբաթ, ուրեմն:

Որոշումը տալէ վերջ, դեռ երկար
ատեն անոնց նայուածքը չբաժնուեցաւ
Նրուսաղէմէն:

Իրիկուան դէմ, երբ կապտորակ կեո-
ներնները, սարեակներն ու տատրակները
կը սկսէին իրենց մեղեդին մոշայի եւ
ծուաղենիի թուփերուն մէջ, կարօտով
համբո՛յր դրկեցին Նրուսաղէմի եւ բը-
լուրէն իջան վար, դէպի թաքստոցը, ի-
րարու փաթթուած, ախրութեան մէջ
թաթաւուն:

Այն «Շարաթ»ուան երեկոյին, կա-
նուխ, խնճոյքի եկեր էին բորոտները:
Բազմութիւնը աւելցած էր կրկնապէս,
բաղդատմամբ նախորդ «Շարաթ»ին:
Իբրեւ ժողովատեղի նշանակուած
էր, այս անգամ, Բասանի տափարակ ա-
րօտներուն եւ Նեփթաղէմի ուղղաձիգ
լերան կազմած անկիւնը: Հսկայ ժայռ
մը ամփիթատրոնի նման կը բարձրանար
դէպի լեռը: Իսկապէս ծանր տպաւորու-
թիւն մը կը գործէր ապառաժը, որուն
ճակատին տակ բացուած խոռոչները,
հրէշային մութ աչքերու նման, սպառնա-
գին կը նայէին միամիտ ժողովուրդին:
Գիշերը, խնճոյքի պահուն, գունաւոր

բոցեր կը ժայթքէին այդ պայթած երակներէն եւ տխուր լոյսով մը կ'ոռոգէին արօտները:

Լուսնկան ելեր էր արդէն:

Մարգագետնին վրայ խումբ խումբ սեղան նստեր էր ժողովուրդը:

Ճաշերը կը սկսէին Եբրայեցիներու աւանդական ճաշով, — աղ, սխտոր ու հաց, որուն կը յաջորդէր գինին, զոր կը խմէին առատ ու անվերջ: Յետոյ կը սկսէր բուն ճաշը, որ կը բաղկանար ձրկնեղէն, մսեղէն եւ խմորեղէն բազմատեսակ կերակուրներէ: Երուսաղէմի մէջ չարամտութեամբ տարածուած էր զրոյցը թէ այդ «Շարաթ»ներուն ընթացքին՝ բորոտները կ'ուտէին չթլիատուած երեխաներու սիրտ ու լեարդ միայն:

Կարելի չէր ստուգել թէ ո՛րքան ճիշդ էին այդ զրոյցները, ինչպէս կարելի չէր հասկնալ թէ ո՛վ կը կատարէր գիշերային այդ տօներուն հսկայական ծախքերը: Հռովմայեցիներն են, — կ'ը-

սէին Երուսաղիմացիները, — որ կ'ուզեն շահիլ ժողովուրդը ի հեճուկս Երուսաղէմի: Եւ սակայն եբրայական իշխանութիւնը ոչինչ ըրաւ արգելելու համար, որովհետեւ այլեւս կորսուած կը նկատէր բորոտութեամբ վարակուած այդ բազմութիւնը: Միւս կողմէ պնդողներ կային թէ բարեւական կրօնքի մը քարոզիչներն են, որ կը սարքեն սադուռնական խնձոյքներ, որսալու համար անտէր ժողովուրդը:

Արդարեւ կէս-կրօնական, կէս-քաղաքական իմաստ մը կար այդ հաւաքոյթներուն մէջ, որոնք կը կատարուէին ամէն շաբաթ իրիկուն եւ կը վերջանային յաջորդ առաւօտ:

Երբ ճաշերը վերջացան, լուսնկան հարիւր եղէգ հեռացեր էր հորիզոնէն:

Ժողովուրդը ոտքի ելաւ եւ սկսաւ ման գալ: Պարերը կազմուեցան անմիջապէս՝ երբ նուազածուններ նշանակուեցան, եւ ուրախութեան ու հրճուանքի աղաղակները արձագանգեցին լերան կողերուն վրայ:

Բարձրը, սպառնացայտ ապառաժին
կեղերոնը, հարիւրամեայ թզենի մը
տակ շտկուած էր գեղեցիկ վրան մը: Եր-
կու սիւներու վրայ, լայնալիճ անօթնե-
րու մէջ կը վառէր խիժային բոց մը,
որ ցերեկի պէս կը լուսաւորէր չորս դին:
Վրանին վարագոյրին մէջէն կը տեսնը-
ւէր սեւ պաճուճապատանք մը, որ կը
ներկայացնէր բարեկական Սաղայէլը:
Ու հոն, ուր ժողովրդեան մասնիկ մը
կար, կուպրի եւ բուսային խէժերու բո-
ցեր լոյս կը սփռէին եւ մթնոլորտը
կը յագեցնէին տարօրինակ հոտերով:
Հաւաքատեղիին սահմանին վրայ մաս-
նաւոր մարդիկ կը հսկէին, որպէսզի օ-
տար մը չմտնէ ներս եւ չխառնուի ժո-
ղովուրդին: Մասնաւոր նշաններ կային,
որոնցմով կը ճանչնային «Շարաթ»ներու
հաւատացեալները:

Ու երբ գիշերը կէս կ'ըլլար, պարերը
եւ հաճոյքի խաղերը այլեւս կ'անցնէին
սովորական սահմանները: Սրինգի, տա-
ւիղի եւ հեթանոս երգերու ձայնին մէջ
մերկ աղջիկներ կը պարէին, գծելով
կիրքի եւ կողուցի ամէն շարժում:
Մատղաչ մարգագետնին վրայ լուսնոտի

նման կը փռուէին մանչ ու աղջիկ, ձու-
կի պէս մերկ եւ որդերու պէս իրարու
փաթթուած: Ոչինչ մերժելի էր, ամէն
բան հրամայուած էր, եւ հաւատացեալ
ները կը հպատակէին յօժարութեամբ:
Իշխանուհիներու նման ծպտուած կիներ
հրապարակ կուգային եւ կը զուգաւոր-
ուէին կաղերու, կոյրերու եւ հաշման-
դամներու հետ, ժողովուրդին աչքին
առջեւ, ընդհանուրին քրքիչին տակ:
Այսպիսի թատերական վրիժառութիւն
մը կը գոհացնէր իրենց թշնամութիւնը,
զոր ունէին գեղեցիկ ու բարեկեցիկ դա-
սակարգին դէմ:

Երբ հաւերը կանչեցին առաջին ան-
գամ հեռաւոր գիւղերէն, Սաղայէլին
բերանը բացուեցաւ օձի պէս, բոց մը
թուաւ շրթներէն երեք անգամ: Եւ ժողո-
վուրդը փռուեցաւ գետին: Այժմ որոշա-
կի կը տեսնուէր Սաղայէլը, կանգնած
բարձրը, վրանին սեմին վրայ: Խոյի գը-
լուխ մը ունէր, եւ երկու սեւ կոտոշ, ո-
րոնք դէպի ետեւ կը ծռէին աղեղի նման:
Մանր աչքեր եւ գեղեցիկ ճակատ մը:

Բարակ ու երկար՝ ասպետի նման սլա-
ցիկ էր ան: Երբ աջ ձեռքը տարածեց,
օդին մէջ, դէպի ժողովուրդը, տեսնու-
ւեցաւ որ ճկոյթը կեռի նման է եւ բաժ-
նուած՝ միւս մատներէն:

Այս էր այն աստուածը, զոր կը պաշ-
տէին դժբախտները վրէժխնդրական
յափշտակութեամբ մը: Ան «միւս աստ-
ուած»ն էր, ինչպէս կ'ըսէր Արեւելքի
ժողովուրդը:

Արեւելքի մէջ բոլոր կրօնքները տիե-
զերքը կը բաժնէին ու կուտային երկու
ոգիներու: Մէկ կողմը կը տիրէր Բարի-
ին աստուածը, միւս կողմը՝ Չարին
աստուածը: Եղաւ ատեն մը, երբ տար-
բեր անուանակոչութիւն մը ստացան ա-
նոնք: Գեղեցիկին աստուածը եւ տգեղին
աստուածը: Հելլէն քաղաքակրթութիւ-
նը, երկար ատեն, իր գեղեցկապաշտ
կրօնքով ամբարտաւանացած, անարգեց
Արեւելքը, որ կը պաշտէր միայն իմաս-
տութիւնը իր տգեղ պատեանին մէջ:
Այդ քաղաքակրթութիւնները, այսպէս,
պատրաստեցին երկու դասակարգ, —

գեղեցիկն ու տգեղը, (կենդանիները
չունին գեղեցիկի եւ տգեղի դասակար-
գումը): Եւ սկսաւ եղերական պատմու-
թիւն մը, պարզ արդիւնքն զգացումի եւ
մտածումի պայքարին: Եւ այդ պատմու-
թիւնը, որուն մէկ էջն է այս, այնքան
կատարեալ ըրաւ եղերականութիւնը,
որքան երկու դասակարգերը պահանջե-
ցին ջնջել մէկն ու միւսը: Ոչ ոք մտածեց
ձուլել այդ դասակարգերը, առանց ա-
պահովելու մէկուն կամ միւսին տիրա-
պետութիւնը: Բնութիւնը, որ պատկերն
իսկ է նկարագիրներու, ցեղերու եւ ու-
ժերու զուգաւորման, զանազան հոսանք-
ներու քաղաքացութեան կամ համադրու-
թեան՝ ի խնդիր նոր նկարագրի մը կամ
ցեղի մը, երբեք չյաջողեցաւ միացնել
այդ բեւեռները:

Եւ Չարիքին աստուածը, Սադայէլ,
առաւ կնոջական դէմք, կենդանական
կերպարանք, հազաւ ամէն կեղծիք, որ-
սալու համար ժողովուրդը: Ուզեց զին-
ուորագրել նոյնիսկ դժբախտ բորոտնե-
րը, որոնք վաճառուած էին Երուսաղէմէն
ու քաղաքներէն:

Անուշ էր ձայնը Սաղայէլին, որ կը խօսէր կարծես փողի մը մէջէն: Թերեւս այդ կրօնքին մէկ քուրմն էր, որ Սաղայէլին կերպարանքին ետեւէն, փողով կը խօսէր, ձայնը հասցնելու համար մինչեւ հեռաւոր հաւատացեալը:

Ան խնճոյք խոստացաւ ամէն Շաբաթ: Եւ նկարագրեց բոլոր այն հաճոյքները, խէնէչ ու պագչոտ, որոնք կը սարքուէին միայն հարուստ եւ թաւշային անկողիններու մէջ, ուր կը բաբախեն ու կը դալարուին բոցի պէս գեղեցիկ մարմիններ: Բոլոր այդ վայելքները կը նուիրէր «իր» ժողովուրդին: Եւ կը ըստ պառնար հարուստ եւ աղուոր քաղաքներուն, որոնք զրկած են դժբախտները ամէն հաճոյքէ: Կը քաջալերէր զանոնք, նախանձ կը կաթեցնէր անոնց սրտին մէջ, անգթութիւն կը սերմանէր եւ յարձակման կը հրաւիրէր:

— Գացէ՛ք, ամէն Շաբաթէ վերջ գացէ՛ք տարածել Չարիքը քաղաքներուն մէջ: Վարակեցէ՛ք հիւանդութեամբ, տանջեցէ՛ք ախտերով, պատժեցէ՛ք անգթութեամբ...

Սուր ճիչեր, որոնք բզիկ բզիկ կ'ըլլային, ընդհատեցին Սաղայէլին ձառը: Խուճը մը մարդիկ յառաջ եկան: Երեք աղջիկներ կային անոնցմէ երեքին կոնակին վրայ:

Մէկը պոռաց.

— Հիւսիսային ժայռերուն մօտ ապաստանած էին եւ գաղտնօրէն կը դիտէին մեր խնճոյքը:

Ժայռին գագաթէն արձակուեցաւ բոցէ նշան մը, որ կը հրամայէր գերուհիները տանիլ վրանին տակ: Սակայն հազիւ թէ աղջիկները հասած էին ժայռին ստորոտը, երբ վայրագ երիտասարդներ յարձակեցան աղջիկներուն վրայ եւ բռնաբարեցին: Այն ատեն ժայռէն վար վազեցին խուճը մը մարդիկ, որոնք մինչեւ այդ՝ անտեսանելի էին, անոնք տարբեր զգեստներ կը կրէին, — թերեւս կրօնքին սպասաւորներն ու իշխանաւորներն էին: Ազատեցին եւ առին աղջիկները, որոնք բռնաբարումին հետեւանքով ուշաթափ ինկեր էին գետին: Եւ տարին ժայռին գագաթը:

Սաղայէլ շարունակեց իր ճառը: Խօսեցաւ շարութեան ներքին բովանդակութեան եւ պատմական կարեւորութեան մասին, բացատրեց բնագոյր, որ պիտի կազմէ նկարագիրը, եւ որ ուրիշ բան չէ, ըսաւ, եթէ ոչ իմաստութիւնը, չտաշուած ու տգեղ: Ան կը մղէ անհատը շարութիւն ընելու ուրիշին, տիրելու եւ տիրապետելու համար միայն:

Այսպէ՛ս կ'ընտուցանէր Սաղայէլ «իբ» ժողովուրդին: Եւ յետոյ կեռ ճրկոյթ մատին պողպատէ եղունգով, կը բակին մէջ տաքցնելէ վերջ, նշան կը գրծէր նոր հաւատացեալներուն մարմինին վրայ: Եւ ինճոյքը կ'աւարտէր երրորդ հաւախօսին, երբ կը մարէին լոյսերը յանկարծակի եւ ժողովուրդը կը մեկնէր լուռ եւ արագ:

Երբ գիտակցութիւնը վերստացաւ, Ռամելա ջղագար լաց մը սկսաւ: Բռնաբարուած, ախտավարակ մարդոց վէրքերէն պլշկած, կատարեալ եւ խոր յուսահատութեամբ մը կը զգար թէ զրկուած է այլեւս սիրելու հաճոյքէն: Ո՞ւր

էին իր երկու ընկերուհիները, ի՞նչ եղան առեւանգումէն ետքը, ի՞նչպէս մինակ մնացեր էր լերան կողին վրայ, — չէր յիշեր: Կուլար, բայց միեւնոյն ատեն իր ուղեղը կ'աշխատէր լուծում մը գտնել կացութեան:

Երկու օր վերջ Ռամելա տեսնուեցաւ Բերէայի գիւղերուն մէջ, ուր կը մուրար: Յետոյ ծառայութեան մտաւ: Հիւանդութիւնը դեռ նշաններ ցոյց չէր տար: Եւ հակառակ իր տրամութեան ու վիշտին, գեղեցիկ էր ան: Մազերը նշենիի ծաղիկներու գոյնն ունէին արեւին տակ, եւ մարմինը փղոսկրի պէս էր: Ահա թէ ինչո՛ւ բախտն ունեցաւ ծառայութեան մտնելու: Դէպի հիւսիս, ճամբան բաց էր, եւ Ռամելա բորոտ ժողովուրդէն հեռանալով՝ անցաւ նախ Բերէա, յետոյ Յուդայի երկրէն՝ Յորդանանի վերին հովիտը:

Չմեռը անցաւ այսպէս:

Դարունը կանխահատութեան պատրանքներ ունի այս երկրին մէջ: Վաղաբողբոջ ծառեր կան, որոնք գոյնզգոյն

կոճակներ կը ցուցադրեն, յետոյ լայն կը բանան իրենց պատմութեանը, արեւի գոյն:

Ռամելլա Գեննեսարէթի լիճին նա- յող բարձունքներուն վրայ, այգիի մը մէջ, որթատունկ կը մաքրէր: Մանուկ մը խնամելու պէս, կը գգուէր բարու- նակները, կը փրցնէր նախորդ տարուան գօսացած ընծիւղները, կը դիտէր աչքե- րը, որոնք գնդապետի մը գլուխին մեծու- թիւնն ունէին արդէն: Այդ մանտրտիկ ուռերը յիշեցուցին, որ իր դէմքին վը- րայ ևս բուսած են, քանի մը օրէ ի վեր, նման բշտիկներ: Վախով խառն հոգով մը, քակեց կուրծքը եւ դիտեց որ երկու ծիծերուն մէջմեղը մորթը արցունքո- տեո էր: Որթատունկին աչքերուն նման, քիչ մը աւելի մեծ, կոճակ կոճակ դուրս տուեր էր միսը: Մատները ճակտին ու այտերուն տարաւ, շօշափեց մորթը: Չգաց որ իր մորթն ալ կը բուսնի, կո- կոններ կուտայ: Ի՞նչ կը նշանակէր այս: Միտքը ինկաւ բորոտութիւնը: Սարսա- փեցա՛ւ: Հիւանդութիւնը այժմ կ'աշխա- տէր իր մարմինին վրայ, իր գեղեցիկ ու ծաղկունակ մորթին վրայ:

Գաղտնօրէն բաժնուեցաւ մշակնե- րուն աչքէն: Բարձրացաւ բարձունքն ի վեր, աւելի՛ վեր, աւելի՛ վեր: Նոյնիսկ պահ մը վազեց, սակայն յոգնեցաւ եւ ստիպուեցաւ մագլցել յամրօրէն: Աճա- պարանք կար նաեւ այդ յամր շարժումին մէջ: Ի՞նչ որոշում ծնաւ միտքին մէջ: Ո՞ւր կ'ուզէր բարձրանալ: Անձնասպա՞ն կ'ուզէր ըլլալ: Երբ, յոգնած ու հեւա- պառ, կանգ առաւ լերան կողին վրայ, դարձաւ ետին, դիտեց դաշտերն ու հե- ոուները: Մշուշին մէջ, հեռո՛ւն, շա՛տ հեռուն, սպիտակ պատկեր մը կար: Կարծեց, որ Երուսաղէմն է: Յիշեց այն օրերը, երբ սէրով լեցուած, Երուսաղէմ կ'երթար:

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, գեղե- ցի՛կ քաղաք:

Ծունկի ինկաւ ու լացա՛ւ, լացա՛ւ:

Լերան հովը, սակայն, կ'արթնցնէր իր կամքը, դիմադրելու եւ տոկալու բը- նազգը: Խորհեցաւ մեկնել թեկուա: Ու- գեց գտնել իր սիրականը, որ թերեւս պիտի սիրէր զինք, թէեւ բորոտ էր եւ

բռնաբարուած: Սակայն, յանկարծ, իր յիշողութեան մէջ յայտնուեցան Սաղայէլին խօսքերը, զորս ականջը, իր ուշաթափութեան պահուն, ներս փոխադրեր էր ու պահեր անգիտակցութեան մէջ:

— ... Գացէ՛ք տարածեցէ՛ք Չարիքը երկրի վրայ, ամէն կողմ... :

Վախցաւ որ Սաղայէլ մտեր է իր հոգին եւ կը թելադրէ Չարիքը տանիլ մինչեւ սիրականին ծոցը: Խորհեցաւ այն ահաւոր չարիքին վրայ, որ պիտի հասցնէր Եօնաթանի, անոր ծնողքին, դրացիներուն ու գիւղին: Մինչդեռ, որբ աղջիկ, ինչքա՛ն բարիք էր տեսեր Եօնաթանի ծնողքէն: Որոշեց մնալ, ծառայել օտարութեան մէջ: Ծառայի անկողինը միշտ հեռու կը պահէր իր ախար մարդոցմէ: Իսկ եթէ մեռնէր, որո՞ւն ցաւը:

Բայց կը սիրէր, Ռամելա ծնած էր սիրոյ համար: Անկարելի էր մեռնիլ Եօնաթանէն հեռու: Չմեռած, կ'ուզէր տեսնել զայն: Ինչո՞ւ ուշացեր էր մինչեւ այժմ: Այլ մի՞թէ Սաղայէլը չէր, որ կը յաճախէր հիմա իր ուղեղը:

Արագօրէն վար իջաւ լեռնէն: Բռնեց Թեկուայի ճամբան: Իր սիրոյ ճամբան: Սիրահարը իր սիրած անձին մէջ միշտ ինքզինքն է որ կը սիրէ: Ռամելա չուզեց զրկուիլ այն վայելքներէն, զորս իրեն պիտի տար Եօնաթանի սէրը:

Թեկուա գեղեցիկ գիւղ մըն է: Ալե-
ծուփ կանանչութեան մէջ լողցող սպի-
տակ տնակներու կղզի մը, ուր ծնած են
մարգարէներ, յայտնատես քերթողները
Նբրայեցւոց: 11

Եօնաթան եւս մարգարէ մըն էր, ե-
րիտասարդ եւ տաղանդաւոր: Սէրը
քանդեց անոր իմացականութեան այ-
գին: Ռամելայի կորուստէն ետքը երբ
մարգարէացաւ Նրուսաղէմի կորուստը,
դարձաւ իր գիւղը, հետզհետէ համրա-
ցաւ, վշտակեաց ու մտահոգ երեւոյթ մը
առաւ:

Իսկ երբ Ռամելա գիւղ հասաւ, Եօ-
նաթան յիմար գարմացումի մը մէջ ին-

կած էր արդէն: Ապուշի պէս նայեցաւ
անոր, առանց յուզումի արտաքին նշան-
ներու՝ արցունք թափեցան աչքերէն:
Հայրը վախով լեցուած, կը խրախուսէր
ու կը ջանար խանդավառել: Ռամելա ո-
չինչ կրցաւ պատմել: Լացաւ, որովհե-
տեւ Եօնաթան «չէր սիրեր»:

Բայց երբ Ռամելա անկողին ինկաւ,
Եօնաթան չհեռացաւ քովէն, ինչպէս
թռչունը իր ձագերուն բոյնէն:

Եօնաթան, կարծես, ինքզինքին կը
հարցնէր թէ կը սիրէ՞ր տակաւին: Կամ
ի՞նչն էր, որ կը սիրէր: Այդ ահաւոր տը-
գեղութիւնը, որ գարշանք կ'ազդէր:
Չկային այլեւս աղուոր աչքերն ու շրթ-
ները, կլոր կուրծքն ու բազուկները:
Միթէ իր սէրը կի՞րքն էր, որ մեղուի
պէս կը պտըտի անուշ ծաղիկներու վը-
րայ: Եւ կը լքէ, երբ գօսացած են ա-
նոնք:

Բորոտութիւնը ահաւոր սաստկու-
թեամբ մը զարկեր էր Ռամելան: Գլուխն
էր, որ վարակուած էր: Վէրքերը հետ-
զհետէ անձանաչելի դարձուցին այդ գե-
ղեցիկ դէմքը: Առտու մը սրտակեղեք
ձիչ մը արձակեց ան.

— Կուրացա՛յ, կուրացա՛յ... :

Ժամանակ մը վերջ լեզուն ալ չէր դառնար բերանին մէջ: Ծնողքը գուշակած էր ախտը, եւ կ'ուզէր դուրս նետել հիւանդը: Եօնաթան փարած էր անոր անկողինին եւ կ'արգիլէր: Ու կը դիտէր թէ ի՛նչպէս օրէ օր կը հալէր հիւանդին միտը: Աչքերը խոռոչներու պէս մութ եւ ահաւոր, այտոսկրերը չորցած հողի պէս ցցուած, բերանին մէջ հոնդիւն մը միտայն:

Ռամելա իրիկուն մը սկսաւ շնչել ընդհատ ընդհատ: Երբ շունչ կ'առնէր, քիթին երկու կողմերը կը կազմուէին աղեղնածեւ ախօսներ, չրթունքները կը պրկուէին եւ ախօսները դուրս կը ցըցուէին: Չափազանց արագ կը կատարուէր այդ, քիչիկ մը շունչ կը մտնէր ներս, որ գրեթէ չէր պարպուեր: Եօնաթան կը դիտէր ահաւոր հոգեվարքը: Ռամելա շունչ մըն ալ առաւ, այս անգամ քիչիկ մը երկար: Երթունքները անգոյն ժապաւէնի պէս աղօթներուն վրայ պրկուած, երկու խորշոմները կարծես դանակով կտրեցին մորթը քիթին երկու անկիւնէն, յօնքերը սեղմուած ցաւագին

երեւոյթով մը, աղօթները կափկափեցին ու կաւիճի նման դուրս ինկան: Ռամելա չկրցաւ աւելին, եւ մեռաւ այդ պրկումին մէջ:

Ահաւոր, ահաւոր ծիծաղ մը գըծուեր էր դէմքին վրայ:

Եօնաթան, վախցած, կենդանիի պէս զուարով փախաւ դուրս:

Փախա՛ւ դէպի Երուսաղէմ:

Դիւահարի պէս անհանգիստ էր, չէր կրնար վայրկեան մը կանգ առնել ու հանգչիլ: Անդիմադրելի ուժ մը կը հաշածէր զինք, եւ յառաջ կը մղէր ոտքերը: Դէմքին վրայ կը ծփար տառապանքի անհուն արտայայտութիւն մը: Ու կ'աճապարէր, ուշացած մարդու մը պէս սրտնեղ ու քրտնած՝ կը վազէր անընդհատ: Ոչ ետեւը կը նայէր, ոչ ալ շուրջը, աչքը՝ ոտքին մատներուն վրայ, կը վազէր շարունակ ու դիւահար, — երբ այլեւս յոգնած՝ պահ մը կը դանդաղեցնէր քայլերը, ցնցում մը կը զգար

ու նորէն կը վազէր: Թեկուայէն մինչեւ
Նրուսաղէմ, երկուքուկէս մղոն տարածու
թեամբ այդ ճամբան, վազեց առանց
երբեք հանգչելու զով սաուերի մը մէջ:

Երբ կը մօտենար Նրուսաղէմի,
ճամբուն վրայ հանդիպեցաւ Ժողովուր
դի երկար կարաւանի մը: Ուխտաւոր
ներ չէին անոնք, որովհետեւ Պասեքի
տօները դեռ հեռու էին: Անոնց անձկու
թիւնը կը պատմէր ամէն բան: Գաղթա
կաններ էին անոնք, որ կը փախչէին Տի
տոսի բանակին առջեւէն: Նօնաթան
խառնուեցաւ փախստականներուն, ո
րոնք կը խոնուէին Նրուսաղէմի պա
րիսպներուն տակ:

Երբ գարնան առաջին տերեւները
բացուեցան, Տիտոս, երիտասարդ եւ
տաղանդաւոր զինուորականը, որ յետոյ
բարձրացաւ Հռոմի գահը, հրամայեց
իր լեգէոնին քալել Նրուսաղէմի վրայ:

Ու «մարդկային մակընթացութիւ
նը» բազմաթիւ թեւերով յառաջացաւ
ձովեզերքէն դէպի ներս:

Առաջին առթիւ Երբայեցիները ու

րախացան, որ Տիտոսի ռազմավարու
թիւնը տեղի կ'ունենայ համաձայն ի
րենց գուշակութեան: Այդ ընթացքով
դիւրին պիտի ըլլար իրենց պաշտպանո
ղականը, եւ Նրուսաղէմ պիտի կրնար
դիմադրել, որովհետեւ ամրացուած էր
համաձայն այդ ռազմավարութեան:
Յարձակումը, կ'ըսէին անոնք, ապա
հովարար տեղի պիտի ունենայ Ձիթեն
եաց լեռան կողմէն: Քաղաքը, որ կը
բարձրանար չորս բլուրներու վրայ, ե
րբեք կողմէ պաշտպանուած էր ցից զա
ռիվերներով, որոնց ստորոտը կը բաց
ւէր խորունկ ձոր մը, եւ աւելի անդին
կը բարձրանար հսկայ բլուր մը: Այնպէս
որ ճամբորդը մինչեւ որ չմօտենայ, չի
տեսներ քաղաքը: Հիւսիսային կողմը
բաց էր: Թշնամին անարգել կրնար գայ,
թափանցելով Գիսոնի հեղեղատէն մին
չեւ Գեղբուայ լեռները, եւ յանկարծ
դառնալով դէպի աջ, ուղղակի Նրուսա
ղէմի պարիսպները:

Հռովմէական լեգէոնը աւելց Փղըշ
տացւոց երկրին մէջ բոլոր պահակազօր
քերը, եւ յաջորդաբար ինկան Ողոզոմ,
Գեթ, Մորստա եւ Մորիսէթ քաղաքնե

րը: Եւ յանկարծ Տիտոսի զինուորները
անկուեցան Երուսաղէմի բարձունքնե-
րուն վրայ: Եբրայական զօրքը առիթն
իսկ չունեցաւ պատերազմ մղելու բացե-
րը: Տիտոս յառաջ քշեց լեգէոնները եւ
մայրաքաղաքը դարձաւ կղզի մը, որ կը
ծփար հռովմէական «մակրնթացութեան»
մէջ: Ան սպայակոյտը հաստատեց Ձի-
թենեաց լերան վրայ, եւ բանակը բաժ-
նեց երեք օղակներու, զորս անցուց Ե-
րուսաղէմի վիզին: Եբրայեցւոց մայրա-
քաղաքը պաշարուած էր այլեւս երեք
շրթայով: Տիտոս կտրեց ամէն հաղոր-
դակցութեան միջոց, կտրեց նաեւ քա-
ղաքին ջուրի ճամբաները: Եւ սպասեց,
աշխարհակալի անգթութեամբ, որպէս-
զի որսը տառապի երկար հոգեվարքի
մը վայրկեաններուն մէջ:

Երուսաղէմի պաշարումը զինուո-
րական պատմութեան ամէնէն սարսա-
փելի դրուագներէն մէկն է: Եբրայա-
կան հին կորովը եւ հռովմէական յամա-
ռութիւնը կը պայքարէին նոյն ուժգնու-
թեամբ, դէմ առ դէմ:

Եւ Երուսաղէմ դիմադրեց երկար
ատեն:

Ի՞նչպէս պիտի վերջանար այս կռի-
ւը, ոչ ոք դիտէր: Երուսաղիմացին
չէր իսկ հարցնել իր հոգիին: Գիշերները
կը նայէր լուսնեկային, որ ճերմակ ու կը-
լոր ծունկի մը նման դուրս կ'իջնար ամ-
պերուն վերմակին տակէն: Աչքերով կը
բռնէր զայն, ու սաղմոս մը կը զրկէր,
օգնութիւն եւ աղատութիւն կը հայցէր
այդ ճերմակ ոսկորէն, ինչպէս բանաս-
տեղծները իրենց տաղերը կ'ուղղեն ա-
նոր, երբ կը խօսին սիրականին մասին:

Յանկարծ, վերէն, Ձիթենեաց լեռ-
նէն, որ կը լոգնար լոյսի փոշիի մը մէջ,
կը բարձրանար անուշ ձայն մը, կը տա-
րածուէր օդին մէջ, կը թօթվուէր Երու-
սաղէմի վրայ: Հեղիններ շատ կային
Տիտոսի բանակին մէջ, (ոմանք կը պըն-
դէին թէ հեղինական արիւն ունէր նաեւ
Տիտոս), եւ այդ վարձկան զինուորներն
էին, երիտասարդ եւ մատղաշ, որ կ'եր-
գէին Պինդարի եւ Սափոյի սիրային
քերթուածները:

Լուսնկան մխրնուեցաւ ծովին մէջ,
Լուսնկային հետ՝ աստղերն ալ :
Գիշերը կէս եղաւ արդէն.
Ժամը կը սահի՛,
Ու ես, մինակ, պառկեր եմ հոս :

*Վարէն, Սիրոնի միջնաբերդէն եր -
կինք կը թռչէր թաւ ձայն մը, կարծես
մենամարտելու համար թշնամի ձայնին
հետ :*

Ոտի՛ ելիր, ոտի՛ ելիր, Դերորա՛,
Ոտի՛ ելիր, եւ հնչեցա՛ւր երգդ,
Ոտի՛, Բարաբ,
Բե՛ր գերիներդ, որդի՛ Արիւնովաւի :

*Երկու ձայները կ'ոստոստեն միջո -
ցին մէջ, կը մօտենան ու կը դրկուին :
Կը հեւան, կը տանջուին : Երիտասարդ
ձայնը սիրոյ տենդ ունի .*

Միրոյ Աստուածը այրեց զիս,
Ու ես կ'երգեմ .

Աստուածայի՛ն քնարս, լեզու ա՛ն,
Եւ պատմէ ցաւը որ մրկեց զիս :

*Թաւ ձայնը կ'ուռի, կը թանձրա -
նայ, կը դողայ եւ կը ծածկէ քնքուշ
ձայնը : Օդը, փշաքաղ, կը սարսուայ .*

Բուռ մը մարդիկ ելան բերդերուն դիմաց,
Եսկիւնին ժողովուրդը ելաւ քաջերուն դիմաց :
Երկինքի բարձունքէն աստղերը եւս կռուեցան,
Իրենց շաւիղէն՝ կռուեցան Սիւերային դէմ :

*Յետոյ կը զարնուի թշնամի ձայ -
նին, կը ճեղքէ զայն .*

Յառա՛ջ, հոգի՛ս, յառա՛ջ քաջարար : Եւ,
Այն առեմ, ձիւերուն սմբակները դափեցին հողը,
Սրարշա՛ւ, քառարշա՛ւ, դէպի քաջերը :

*Մատաղատի ձայնը կը ցատկէ վեր,
ծանրութեան մը բեռէն արձակուած*

ճիւղի մը պէս՝ կը բարձրանայ վեր, կը
տարածէ թեւերը, կը սաւառնի:

Ո՛վ դու, անմահ Աստղիկ,
Ոսկեղէն գահ,
Ճարտար վարպետ,
Մի՛ ընկներ իմ հոգիս:
Եղիք իմ դաշնակիցս,
Եւ եկո՛ւր ինձի, օ՛ գերերջանիկ,
Ինչպէս, ատե՛նօք, կուգայիր,
Պսպղուն կառքդ լծած
Թեթեալքիւն ճննողակներուն,
Որոնց յարաշարժ թեւերը
կը պտուտփէին գորշ հողին վրայ,
Եւ կը հասնէին մէ՛կ վայրկեանէն:

Թաւ ձայնը կ'ուշանայ հեռուն.

Երգեցէ՛ք, երգեցէ՛ք
Երբ կ'աշտանակէք սպիտակ ու մատակ էշերը,
Նստած գորգերու վրայ, —
Երբ կը սուրաք քամբաներէն,
Երբ կը աւլէք ձեր հօտին ետեւէն,

Որ ջուր կը խմէ առուակներէն,
Երգեցէ՛ք,
Փառարանեցէ՛ք Եսիվէին յաղթութիւնները,
Խորայելի մեծերուն յաղթութիւնները,
Որ դուռները իջեցուցին Եսիվէին ժողովուրդը:
Երգեցէ՛ք,
Գիսունի հեղեղատը գանձնօք ֆշեց տարաւ,
Հնօրեայ Գիսունը, Գիսունի հեղեղատը:

*Եւ հաստ ու նուրբ այս երկու ձայ-
ները նարօտի երկու գոյն թելերու նման
կը փաթթուին իրար, կը գրկուին ու կը
զուգուին: Երկու օտար ու թշնամի ձայ-
ները կը համերաշխին երկինքին մէջ, կը
պառկին Երուսաղէմի վրայ, անուշ զգա-
յուլթեամբ մը քնացնելով Զիթենեաց ու
Սիրոն լեռներուն զինուորները:*

*Սակայն, յանկարծ, սիրոյ եւ գինո-
վուլթեան այդ պահուն, թաւ ու քնքուշ
երկու ձայներուն վերջին հեւքին հետ,
անծանօթ եւ սպառնազին ձայն մը կը
բարձրանայ գիշերուան մէջ եւ կը սար-
սափեցնէ Երուսաղէմ քաղաքը.*

— Վա՛յ քեզ, Երուսաղէ՛մ, վա՛յ քեզ:

Երուսաղիմացիները կը պնդէին թէ մարդ մը կը վազէր փողոցներուն մէջ, կէս գիշերին, եւ կը պոռար կենդանիի նման: Թերեւս դիւահար մըն է, որ հալածական, կը վազվզէ եւ կը կորսուի առաւօտները:

Տխոտս սպասեց օրեր ու օրեր: Գիշեր մը փոխեց իր ուղղաձիգութեան ծրագիրը: Եւ շարժեցաւ ինչպէս պատմութեան բոլոր մեծ գորապետները, որոնք նմանօրէն ապահոված են իրենց փառքը, — գործադրելով անկարելի ծրագիրներ Մեծն Աղեքսանդրին նման: Ռազմավարական եղանակները կը թելադրէին Երուսաղէմի գրաւման համար յարձակիլ ուղղակի Սիոնի վրայ: Ձեռք ձգել նախ Երուսաղէմի ամէնէն բարձր դիրքը, որ բանալին էր բոլոր միւս բերդերուն: Սակայն Երրայեցիները այնքան ամրացուցած էին զայն, որ անկարելի էր յարձակմամբ գրաւել: Թշնամին չէր կրնար նաեւ ներս մտնել ստորին քաղա-

քէն, որովհետեւ կ'ենթարկուէր բարձր դիրքերու ճնշումին: Եւ սակայն Տխոտս փորձեց այդ հակառակադիտական ճամբան: Գիշերային անակնկալ եւ ուժգին յարձակումով մը գրաւեց Ակրայի պարիսպը, որ ամէնէն ցածն էր: Ստորին այդ քաղաքը, Ակրա, կապուած էր Մորիա քաղաքին, ուր կը գտնուէր տաճարը: Նախապէս ձոր մը կը բաժնէր այս երկու բլուրները, սակայն տաճարին հետ հաղորդակցութիւնը ապահովելու համար, ետքէն ձորը լեցուցին: Այդ ճամբան ճակատագրական դեր խաղաց Երուսաղէմի պաշտպանութեան ընթացքին: Հռովմէացիները ուժգին թափով մը ուղղուեցան դէպի տաճարը: Ուրիշ թեւ մը քալեց Մորիայի եւ Սիոնի բլուրները միացնող կամուրջին վրայէն դէպի Դաւիթի պալատը: Ահաւոր տեսարան մը պարզուեցաւ այդ պահուն: Տաճարին պահակազօրքը գերազանցեց Մովաբացուց հռչակաւոր քաջութիւնը: Գիրկընդխառն կռիւին մասնակցեցան կիներն ալ, որոնք տանիքներէն վար ծանրութիւններ թափեցին: Կարծես բոլոր Երրայեցիները երդում ըրած էին թափել իրենց

արիւնը, պաշտպանելու համար գեղեցիկ քաղաքը: Սիոնի առջեւ պարտուեցան Հռովմէացիները, — այնքա՛ն կատաղի էր դիմադրութիւնը: Սակայն Մորիա կը տատանէր: Այն ատեն բախար վճռեց հրդեհը, որ յաղթութեան միակ միջոցն է պատերազմական պատմութեան մէջ, երբեմն յաղթուողին, երբեմն պարտուողին համար: Հռովմայեցի զինուորները կուպր թաթխեցին քուրջերը, վառեցին եւ նետեցին տաճարէն ներս:

Քիչ վերջ բոցերը կարմիր կոհակներով կը ժայթքէին տաճարին բազմաթիւ դուռներէն: Այդ պահուն, բոցերուն մէջէն դուրս վազեց խենթ մը որ պոռաց.

— Վա՛յ քեզ, Երուսաղէ՛մ, վա՛յ քեզ, վա՛յ քեզ...

Յօնաթանն էր: Հռովմայեցի զինուոր մը բռնեց զայն, իր հուժկու ուսերուն վրայ բարձրացուց եւ նետեց բոցերուն մէջ:

... Սիոն կը դիմադրէր տակաւին: Յարձակողները, բոցերուն օգնութենէն խանդավառ, կրակ կը նետէին ամէն կողմ: Եւ Սիոնն ալ սկսաւ ծխալ: Արեան նման բոց մը հոսեցաւ այդ բար-

ձուռքէն եւս: Քաղաքը կ'այրէր իր չո՛րս բլուրներուն վրայ, գեհնական անօթներու նման: Այդ պահուն՝ աննկարագըրելի՛ էր խուճապը: Այլեւս ոչ թշնամի կար, ոչ ալ պաշտպան: Բոցերուն եւ ծուխին մէջ ոչինչ կարելի էր ճշդել: Պատերազմը դադրած էր: Հրդեհն էր, որ հիմա կը կռուէր Եբրայեցիներուն ու Հռովմէացիներուն դէմ: Պատմութիւնը չի գիտեր թէ ո՞վ յաղթեց այդ դժոխսային գիշերուան մէջ:

Օրեր ետքը հերկուեցաւ գեղեցիկ Երուսաղէմի մոխրակոյտը, եւ հոն, ուր տաճարը սպիտակ ծաղիկներու փունջի մը նման եահվէին կը մատուցանէր իր ճերմակ գմբէթը, հասարակ ու քոսոտ աշտ մը միայն կ'երեւէր:

Imp. A. DER AGOPIAN
17. Rue Damesme - Paris

« Ազգային գրադարան

NL0359766

46277

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՐՍԵՅԼ

ԳԻՆ 5 ՖՐԱՆԲ

Արտասահման՝ 7.50 կամ 10 Ֆրանք, ըստ երկրի

ԱՊՍՊՐԱՆՔՆԵՐԸ ԿՅՆԵԻԿ

Դիմել՝ Հայ Մշակութային Միության
Գանձապահին

S. DIRADOURIAN

2, Rue Philippe de Girard, MARSEILLE

Printed in France